

ДЕ НАЙШОВЪ, ДЕ ЗАГУБИВЪ.¹

Слобода наша велика й вільний народъ тамъ; якъ ідешъ по горі, такъ відтілъ її усю мовъ на долоні видно: церква камянна й мурована, огорода тожъ камянна, а у огороді понасажувано пахучої черемхи, окацій, рай-дерева й липи; стоїть вона такъ на косогорі, а огорода ажъ на луки простягнулись, до річки; по-надъ річкою — верби, лоза й очеретъ.

Наша хата у самій середині слободи; нова (будувавъ її батько), біла та чепурна: вікна червоною глиною обмазані, а віконниці чорні, да червоні хрести на їхъ намалёвані; призьба висока и добре змазана рудою глиною. Хочъ малá дитина, то й та скаже, дивлячись на таку гарнесеньку хату: «тутъ є, мабуть, дів-

(¹) Не разъ упрекали українськихъ писателей въ чрезмѣрной нѣжности чувствъ, языка, вираженій, будто бы *навязываемой* народу, но вовсе несвоейственной его здоровой, свѣжей, *но грубой*, природѣ. Въ этомъ винили (въ особенности — великоруссы) даже *Марка Вовчка*.

Не говоря уже о нашихъ народныхъ пѣсняхъ, которыя, по своей нѣжности и по глубинѣ чувства, не рѣдко напоминають Петрарку и Данте, — читатели найдутъ новое опроверженіе несправедливыхъ толковъ о нашемъ народѣ, и нашихъ писателяхъ, въ предлагаемомъ безыскусственнымъ разсказѣ. Авторъ, г. *Павло Шулика*, вышелъ прямо изъ народа, и около 3-хъ лѣтъ только, какъ освободился изъ крѣпостной зависимости. Его ужъ никакъ нельзя заподозрити ни въ незнаніи народа, ни въ *цвѣточности*, ни въ привнесеніи заимствованной, чуждой намъ, стихіи; — а между тѣмъ — сколько у него нѣжности, теплоты, поэзіи...

Замѣтимъ, на всякій случай, что разсказъ г. *Шулика* написанъ еще въ 1859 г. и что мы позволили себѣ въ немъ самыя незначительныя сокращенія, желая сохранить прелесть неподдѣльности, искренности разсказа, даже мѣстныя особенности языка, произношенія, замѣны буквъ и т. п. *Ред.*

чина! да ще й не ледача, а доброго батенька й матері, котрі її на розумъ добрий навчають. И справді, мати було кажуть: »підчепури, донечко люба, нашу хатину: отъ воно й звичайнішъ буде, и люде таки ни скажуть, що тутъ невдаюги живуть.... Бійся, бійся, моя дитино, такого позивання; ти ще молоденька, тобі треба людей гарнихъ бажати!»

Й справді, була у насъ сестриця-голубонька, й шожъ-то за сестриця!.. тривайте, все до-чиста розкажу:

Вона була не висока и не съ товстою червоною пикою й не зъ здоровими руками,—котрихъ бажать свекрухи и звуть гарними, а на котрихъ зъ-підъ-лоба дивлюця парубки, буцімъ-то вона їхъ битиме. Ні! ні! крий-Боже! Наша сестриця була прямесенька, якъ очеретиночка; волоссячко на її кучерями по плечахъ вьетця,—мовъ той віронъ, чорне; очиці, мовъ ті зірочки що въ небі, й ледве-ледве румяна мовъ та зіронька, що, благословляючись на світъ у небі зарумянюетця; голосочокъ, якъ у того соловейка, котрий прилітавъ у нашъ вишневий садочокъ, що вона було слухае й не наслушаетця....

А вже своїхъ старенькихъ—батецька та матінку—такъ шанувала, що й ни сказати. Було, оце якъ пообідавши підійде до ёго та й скаже: »таточку, давайте я у вашій голівці поїськаю!« то вінъ довго-довго дивлячись на неї, не зна що сказати, якъ свою рідну донечку привітати, якимъ словомъ:—наче й слова нема на світі такого, яке вінъ бажавъ-би її сказати, да тільки здихне, а потімъ—того, підведе свою сивую голову, да й рече: »превеликая слава тобі, Мате Божа, що ти мині на старість подарувала таку добру донечку на втіху.«

Ну, а що вже до господарства, такъ у Меласі все ё — чого тільки душа забажае!

Якъ-би ти, пане-брате, увійшовъ у хату, або зайшовъ у горіть, то вдарився-бъ объ поли: — бо чого у тому горіті не було! Боже мій милий! капуста, буряки, а міжъ їми розрісся здоровими кущами паслінъ — жовтий да солодкий, що усе-бъ ёго ївъ,—й увечорі, и вночі и вранці: (якъ на мене, то нема ласощівъ надъ паслінъ!),—волоцька ріпа, цибуля, часникъ, а поміжъ капустою—гвоздики цовні й пахучі красуютьця, а одалъ—такъ, підъ тиномъ—цілісінькі грядки самого пахучого зілля: любистокъ, канѳіръ, рута пахуча, васильки; усе жъ воно до-діла; барві-

нокъ, маёрці, дзіндзіверть, чорнобривці, барильця, королівъ-цвітъ, вороти-сонце, безсмертні, тульпани, хупавки, ярошка, косарі и кручені-паничі; поміжъ картоплею макъ повний, усякий: червоний, перістий и димний; а повні рожі такъ и пишнатця, якъ ті паночки, що въ городі підрумянюютьця. Усе-жъ то вона, наша сестриця-голубонька, доглядає. — Дивися було й не надивися на ёї у вечері, якъ вона, мовъ та пташка-співочка, що мотаєця поміжъ квітками на лукахъ, біга по водицю до копанки, що въ нашому-таки городі, бігає та співає тонесенькимъ голосочкомъ— и яка-жъ-то хороша, мовъ ті квіточки, которі вона шанувала.

Якъ зайдешъ у городъ та подивися—Боже мій милий! чого ті пани іздять кудись далеко у чужі краї... буцімъ-то тамъ краще? Тутъ усякий квітъ, усяке зілля, картопля красуетця, тамъ наче дивлятьця на тебе сояшники, золоті, мовъ сонце, а по їхъ гудуть бжілки, або рябесенькі метелики мотаютьця по квіткамъ; тамъ біля річки верби та верболозъ, такъ и віє міжъ їми холодочкомъ; тутъ всякі співочки співають, сидячи, або літаючи, кожна своїмъ голосочкомъ: тамъ, підъ вітою, сидить соловейко съ заплющеними очима, и своїми співами забавляє свою коханочку; тамъ кричить жовта вивільга; тамъ кує рябесенька зузуля—ажъ лунає по-міжъ вербами; и далеко-далеко, лунаючи, летять по річці пісні! Річка парує; а сонечко саме сходе, и обсипає небеснимъ проміннямъ усяку тварь...

Занедужавъ нашъ старенький батечко, та тижнівъ черезъ три й переставився!—якъ грімъ насъ прибивъ! Ёго поховавши на віки-вішні, сидимо у хаті и не чути насъ; не чути й Меласі, що своїмъ срібнимъ голосочкомъ було такого накаже, що ажъ у вухахъ дзвенить.

Неможна й сказати, що зъ нами подіялось: наче все хмарно, та сумно, — такъ би й полізли всі до батька у домовину; й світъ немилий ставъ, й хата буцімъ не та, у котрій бувъ такий гомінъ та регітъ, що ажъ людямъ на-диво. Уже й обідня пора минула, уже люде й опісля-обідь роблять, а ми все сидимо; ніщо й у голову не йде, хочъ-би и бажавъ объ чімъ задумати: задумаєшъ, що волівъ треба наповати, бо сердешні цілий день стоять у загороді не наповані й голодні, або про кобилу що бідна купляє безъ їжи,—та зведешъ на батька: чого-бъ таки ёму вмерти... отъ-же люде й старішъ відъ ёго, та живуть; а вінъ умеръ....

Все наче спати бажаєтця, да такъ пробі, щобъ уже й не встати. Такъ минувъ день—другий; отъ повставали на третій—повмивались, Богу помолились—лагодимось и на роботу, а Мелася все спить; уже й ранокъ дивитця крізь вікно й люде, співаючи, давно вже пройшли поузь хату, а вона все спить. — Що то, кажу, подіямось нашої дівчині? — дивись — яка пора, а вона спить?

Отъ, підійшовши до неї, кажу: Сестро, га?...сестро! сонечко зійшло.... рушай, голубко!

А вона подивилась на мене, — дуже подивилась, ажъ очицями заблищала, та й годі! Моторошно міні стало — гукаю Йвана; той хутко підійшовъ. Дивись, кажу, що се їй подіялось?

И Йванъ злякавъ. »Ну, стрівай«, каже: »я піду людей покликаю! — та й побігъ мерщій за бабою.

Да шість тижнівъ вона пролежала, а ми коло неї просідали, ще въ гіршій тузі. Усе кликала батька! (такъ-то її, бачъ, дуже жалувавъ старий).

Уже смерть літала надъ ёго грішною головою, мовъ той воронъ хижий, а вінъ усе кликавъ свою донечку: »доню! доню!

— А що, таточко?

— Та де ти тамъ озиваєся? — Йди-бо до мене!... я хочъ подивлюсь на тебе, — у-востанне....

— Та я-жъ тутъ.... коло васъ, таточко!

— Де?

— Ось! — та й за руку ёго візьме.

— Не.... бачу.... не.... бачу. — Да такъ и вмеръ, не побачивши своєї любі донечки.

Одужала наша сестриця—голубонька; розцвіла чимъ—дужъ, піросла, тільки вже не така прудка й говірка стала, якъ була перше: — въ ряді-годі було подружки витягнуть її на вулицю та й то на годину — бо хутко звернитця.

Прошло два роки якъ померъ нашъ батечко, а все не минулась гірка туга:—якъ згадаємъ ёго, то все плакати хочетця: добрий бувъ батечко, нехай Господь милосердний усподобе ёго вічної радости — за ёго добрість!—Пробі-пробі шанувавъ насъ!

Отъ Мелася вже дівчина—невіста. Старости вже ажъ обрид-ли, ходячи що-тижня до насъ, такъ «ні, не підуч», каже та й го-ді; вже писарь, таки жъ зъ нашої волости, разівъ тричі підсилавъ людей, та все що-разу й підуть зъ нашого двору, ховаючись по-підъ тинами, посупившись, бо стидно у такому разі й на світъ Божий дивитця.

Що-жъ, пане-брате (нікуди правди дівати!), ми й радісінькі, що вона не отдаєтця, бо тільки вона й порядкувала у нашій го-споді,—цілісінький—таки день мотаєтця по хаті: й пораєтця и все доглядає, и худобу нагодує,—ну, за тежъ ми її й поважали, якъ рідну матінку.

Хочъ Йванъ и одруживсь (старший братуга), та що съ того! таку солоху взявъ (хочъ вона й гарна), що стидно про неї й казати: чи спече хлібъ, такъ знати, що вона спекла, а не инший хто; по хаті повернетця, то й гляди—або горщикъ, або покривка долі лежить розбита. Коли жъ пожуре її братуга, то вона мерщій на пічъ злізе й надметця, мовъ той надикъ.

— Горпина!—було гукне на неї Мелася:—сідай, голубко, обі-дати! годі вже гніватьця; осьъ уже й братуга нічого!

Мовъ не їй се й каже: сидить, а ні пари зъ устъ, — тільки поведе очима съ-підъ лоба, грізно та грізно...

— Гарна молодиця!—думаю: коли Господь приведе міні дру-житись, — такъ краще візьму собі паганішу одъ усєго мира ді-вочого, ніжъ оттаку панянку, якъ наша Горпина.

О жіночки, жіночки кароокі та біловиді! що ви иноді роби-те на світі Божому зъ людомъ хрещенимъ! не одна старенька мати изъ-за васъ гіркими слізами обливаєтця, проклинаючи той день, той часъ, у которий породила собі на соромъ сина-злодія, що причарували ті очі чорні, мовъ тернівочки!...

Не одинъ чоловікъ, високий и кріпкий якъ дубъ, которого-бъ не сокрушила ніяка неволя, ніяка сила, ніякий міръ, ані ша-бля гостра, ридавъ якъ дитина, гірко проклинаючи свою долю!

Не одинъ розумний и первий чоловікъ у громаді, которому всі шанкували й поважали, зійшовъ на ледащо, що опісля ніхто не то що шанкувати й балакати, — соромивсь мира людського, чимъ-дужъ біжучи одъ єго геть; а все ви—очі!

— Знаєте що, бабусю!—казавъ якось Илько Лупа своїй ба-бусі, котора у єго була замість батька й матері, що годъ десять

пройшло, якъ вони покинули ёго, сиротинку, бідкатись на світі Божому.

— А що, голубе?

— Бачите — якé мое житя: ви старі, а я парубій! не моя праця поратьця, або сорочки прати, або мазати, а вамъ уже не підъ силу; ваші вже літа не ті, щобъ усе оце справляти ...

— Ну, такъ що?

— Да такъ... я вамъ кажу: чи не порадите ви мене сиротину... у мене, хвалить Бога милосердного, таки де-що и є: хочъ ось хатина, або кобила, або худібонька,—спасибі, й розумъ таки людський маю!

— Се-бъ то ти, мій голубе, задумавъ одружитьця,—чи що? Добре, помагайбі. Я вже не сёгодні, такъ завтра, перейду на той світъ, а ти ще квіточка—тільки розпускаєся, — тобі треба бля себе старатись. Отъ хочъ моєі-таки куми дочку посватай, Оксану,—вона дівчина гарна—хочъ куди!

— Ні, бабусю, не те ви кажете. Не Оксана вь мене на думці, а покохавъ я дівчину що на всю слободу!

— Яка-жъ то! чи не Наталка Ступина?

— Ні, бабусю; — завтра й старостівъ казала прислати. Чи ви знали покійного Остапа Охведеренка?

— Кого?... Остапа? ще я була дівчиною, такъ ёго батько побивався за мною. Хлопець бувъ — справді що на всю слободу!...— Отъ и почала бабуся казати про своє дівовання.

— Ну, а дочку ёго знаєте.... Меласю?...

— Такъ се вона казала старостівъ слати?

— А не хто-жъ, якъ вона! Якъ-би ви знали її, бабусю! нема й кращихъ на світі... якъ королівна!...

— Та знаю-жъ, знаю. Де й коли ти зъ нею спізнався!? вона, кажуть, така пишна, що й не дай Боже, мовъ панянка, й не дивитця ни на жодного парубка; а вони-то сердешні буцімъ безглузді бігали за нею, роти порозівлявши!

Теперь Илько, якъ орелъ молодий, що спавши на могилі цілу нічъ рано прокинувся, — очима заблищавъ мовъ проміни місяця у озері. Що то за парубокъ бувъ, якъ-би хто бачивъ! правий та хисткий, якъ молоденька сосенка, біловидий, чорнявий й ледве-ледве зачорнівъ усь...

— Давно вже, бабусю, я побиваюсь за нею; давно вже вона

мині якъ сонечко сяє, давно вже мині рокомъ нічъ здаєтця й багато-багато душа туги перетерпіла съ того часу, якъ вразили мое серденько ті очі, що якъ зірочки небесні; да тільки оце въ неділеньку, я посмівъ їй все до-чиста одповістити, й до віку не забуду того голосочка, що якъ сонілочка надъ вухомъ тихесенько програла: піду....

Минуло багато днівъ, опісля того, якъ побрались наші молодята—живуть вони собі любязно; кохаютьця у вишневому садочку та въ горідахъ, а тільки вдвохъ, бо старенька бабуса переставилась уже до Бога милосердного на вічне життя. Дай Боже, щобъ усподобилась вона вічній радощі! Веселенька була до самого останку: усе балакала про свої любощі, або про батька-запорозця: який кріпкий вінъ бувъ, зъ великими усами, зъ довгою чуприною; що вінъ живъ на світі сто двадцять годъ, а все при силі й не безъ глузду; да якъ вони пана ратюгою крізь вікно пронизали съ товариствомъ. Отъ про се вона було пробі любила балакати, а чимъ-дужъ зімою, сидячи на пічі удівіта, якъ тріщить каганець...

Ось уже Господь давъ їмъ дитинку на втіху:—хлопчика.

Було оце, якъ постелютця увечирі, такъ заразъ й сварка. Мелася каже: »Лягай ти, чоловіче, до стіни, а я буду колихати дитину...«

Такъ куди, й чути не хоче!

— Чи миръ се бачивъ, щобъ жінки лягали скраю?

Да такъ и не дасть, а самъ причепе свій каламайковий поясъ до коліски та цілісіньку нічъ, аби тільки дитина пробуркалась, заразъ и почує.

— Ти, — каже—придбай собі дівчину, такъ тоді я й сахатця не буду; а синъ—мій!

— Ні, мій!—ажъ скрикне Мелася — за тимъ, що я ёго породила!

— Не можна сёго розібрати, чи вінъ твій, чи чий.... а я тільки знаю, що коли синъ, такъ мій!—скаже Ілько, та й почне колихати дитину.

Може й довго-бъ вони такъ кохались, якъ-би робили такъ, якъ робили батьки й діди хлібороби, та, спокійно доживши ві-

ку, ніякої поганої слави про себе не пустивши, пішли бъ у сиру землю по-ручъ зъ їми лежати, (де всі будемо), да підцюкнула нечиста сила! ажъ нудно їй, якъ чоловікъ, живучи на світі, ніякої поганої слави про себе не пустить!

О, зілле! коли *самъ* не властний яку пригоду вчинити чоловікові, такъ людей нашле, такихъ, що вони тільки обличчя носять людзьке; а вже якъ нашле такихъ братчиківъ, то краще-бъ самъ напавсь, бо одъ ёго є хрестъ й молитва, відъ їхъ же ні жодною мірою не то що ні одчеписся, да й ні схаменесся, якъ вони спровадять ни тільки грішне тіло, а прямо таки душу — туди, де горшки обжигаютъ! И пропавъ чоловікъ! ни побаче ні батька, ні матіръ, ані певнихъ приятелівъ.

— Ну, та й рано сёгодні справився нашъ отець Хома! дивись, ще яка пора, а вже й служба одійшла!—казавъ Илько, увійшовши у хату, одягнутий такъ якъ слідъ у неділю, у милну свиту, у китаєві штани, у сорочку цяцьковану по коміру червоною та блакитною заполоччю; чоботи на ёму добрі шкапові съ підковами й дёгтемъ чистимъ змазані.

— Коли-жъ рано,—каже Мелася;—я оце тільки лимішку заварила, а буханці ще й ни садила!

— Ну, коли ти ще ни впоралась, такъ я піду поки де-що посправляю на дворі.—И се проговоривши, винявъ съ кешені люльку, запаливъ та й вийшовъ съ хати; а Мелася хутенько почала буханці садити въ пічъ.

Отъ уже й закрила; пора-таки й прибраться якъ слідъ для празничка Божого; достала вона у запічку грибінку, розчесалась, наділа плахту, очіпокъ, що ажъ сяє; прибралась такъ, якъ гоже для празничка; засвітила воскову свічку передъ Божою Матірью, стала собі звичайно, помолилась Богу; а тимъ часомъ Илько увійшовъ.—А що,—каже,—упоралась? коли тее, то й обідати анумъ лишень, бо їсти пробі хочетця: ще вчора, якъ ївъ у вечорі, та й досі.... Теперъ нічъ велика—вимерхаєся!

Пообідавши въ смакъ й поприбіравши усе, каже Мелася:—Лягай-бо, чоловіче, я тебе поськаю!

— Ану-жъ, ну, поськай, чи що... Добре жонатимъ, катъ їхъ

не взявъ! жінка обшиє, обмие, нагодує ще й поськає, — казавъ Илько звичайно, лягаючи до жінки на коліна.

Чи ськала Мелася, чи ні — якъ вінъ и заснувъ. Та прокинувся ажъ у-вечорі, не багато наче й спавъ: цілий день; а малий и день у насъ передъ клечалною!

— Знаешъ, жінко, що міні приснилось! — каже.

— А що? одповісти!

— Ось-що, слухай: Сидю я самъ собі, отъ таки у оцій хаті на лаві, на стілъ схилившись; коли слухаю — рипнувъ хтось дверми; я перше полумавъ, що се ти, або сусіда, — коли ни чути нікого... Шо то, — кажу самъ собі, — за мара увійшла въ сіни, а въ хату й ни йде! та підвівшись, гукаю: хто тамъ такий? — мовчить; я щє, — мовчить... Отъ, очинивши двері, дивлюсь: у сіняхъ стоить біля кадіба дідъ — білий, білий! — Чого тобі треба, дідусю? — питаю; вінъ мовчить: ані парі зъ устъ! — Да кажи, чого ти прийшовъ? — Мовчить! — Я питаю тебе затимъ... що я господаръ у сій господі... Отъ вінъ плямъ-плямъ, та на превелику силу и вимовивъ: »Слухай, чоловіче! я принісъ тобі *доло*... йди ти въ миръ, тамъ ё.... Я слухаю; а далі й спитавъ: що жъ тамъ ё? — Не чутъ діда! — Ну, кажи!... Коли у вочахъ почало все перекидаться: й ваганий, й кадібъ, й мазниця — якась не людська — зъ діжу, й двері. Я мерщій протеръ очі: — нима діда; очинивъ двері, що на двіръ — нима, та й прокинувся.

Хмари, хмари, великі, темні хмари покрили все те, що буде. Не давъ Господь милосердний знати чоловікові, що ёму скоїтця завтра, або може ще й сёгодні.

— Прощай, жіночко, люба моя коханочко, рибочко! дожидай мене, я хутко звернусь, — принесу долю й щастя. Нічого дома не висидишъ, — треба старатця бля васъ.

Якъ почула се Мелася, до такъ и вдарилась плакати, приказуючи:

— Чоловіче... голубе мій сизий... куди таки ти підешъ? якъ же я зостанусь? що се ти задумавъ? хіба у насъ, нихай Господь милує, їсти нічого, або вдягтись ні у віщо? ми жъ таки якъ и люде живемо. Ой горенько жъ мое...

Такъ куди! й слухать не хоче.

— Пійду, та й піду! Ти міні й не кажи! Я — чоловікъ, я білшъ тебе тямлю.

Якъ вона ёго не вговорювала плачучи, такъ ві: пійду, та й піду!

Тільки благословилося на світъ, заспівали півні, а вже лагодитця Илько у путь-дорогу шукать шастя й долю, буцімъ ягоди, которі знаешъ, де ростуть.

Розсіявъ ёго Богъ по всьому миру, та своєю силою, безъ ёго волі, не найдешъ, де ни шукай!

Тріщить каганецъ на припічку, а Илько, такъ-то грізно дивлячись, бере сорочки, що плачуща Мелася подає изъ скрині. Дитинка пробуркалась, плаче, плаче, ніхто її ни привіта.

Отъ Илько справивсь зовсі; одягнутий у свиту, за плечами торба съ сорочками, бере палицю й шапку; перехрестивсь, поцілувавъ жінку, що слізами зрошаючись, стоїть бліда, бліда якъ крейда, а ні пари зъ устъ.... тільки дивитця ёму прямисінько въ вічі.

Підійшовъ до колиски, узявъ за рученятка дитинку, підвів її, а воно такъ-то бôязко дивитця на ёго, ніби вперше баче свого батька.—Ну, прощай, Михайло!— каже. А воно, головою назадъ хитнувши, дивилось, дивилось на ёго, та якъ заплаче, а Мелася—собі, да такъ и повисла ёму на шию.

На превелику силу вирвався Илько да мерщій у двері; а Мелася за нимъ, та згадала про дитину, що кричить ажъ хата розлягаєтця—вернулась, да якъ заплаче, а воно ще дужче, батечки-світе! ажъ сусіди прийшли да почали розважати....

Сонечко вже заходило, и посліднімъ проміннямъ пробі вдарило на гонтовий верхъ дзвіниці, граючи по ёму такъ, що й не сказати, та на далекі білі хмари, которі поважно плавали, мовъ лебіді, по чистесенькому блакитному небу. Тихо було, ледве-ледве вітерець шелестівъ зеленимъ листячкомъ по садочкахъ; на річці кричали, бовтаючись, качки; де-ни-де гава, сидячи, співала; горобці на хворості великий гомінъ вчинили, й далеко-далеко десь за річкою, на лукахъ, кричавъ перепелъ, дирчавъ деркачъ; граківъ здоровий табунъ ажъ-ажъ за-гору потягъ до ліса; а жаби такий скрегітъ та співи вчинили, що й Боже!

А Мелася, сидячи на призбі, й не дивитця ні на що, й ни чье нічого... Отъ уже й темно стало, а вона все сидить,

думаючи та гадаючи. Якъби сусіда не йшла по-узь неї та не спитала:—чого ти тутъ, молодице, сидишь?—такъ хто її зна, й поки-бъ вона тамъ сиділа!

Жила вона у батька або съ чоловікомъ,—звикла все вкупці; а теперъ zostалась однимъ-одна, у великій тузі, що серце її обсіла да й ссє, мовъ змія підколодна. Такъ минувъ тиждень, а далі—другий и третій!

Прийде оце до насъ, безталаночка, да все про Илька: Якъ вінъ, мій соколикъ, да де вінъ літа? хочъ би вісточку яку почути!

Отъ ми її й почнемъ розважати: такъ що жъ бо? буцїмъ цілий вікъ не бачила радощі! посумує-посумує, та й піде до своєї домівки!

Увійде въ хату,—такъ-то вбрано хóроше: й комінъ змазаний, и долі змазано червоною глиною, да ще й пісочкомъ жовтимъ посипано; стїл липовий, покритий новимъ килимомъ, лавки чистесенько позмиті, образи на покуті все хороші: Варвара Велика-мучениця, Купица Неоналимая, Мати Божа и святий Микола и Йванъ-воїнъ и Господь Саваофъ; а одадь, та́къ, збоку, на здоровому листу намалєваний змій, де все, якъ на долоні, списано, що буде на тїмъ світі намъ грішнимъ, кожному по діломъ єго. Повився той змій високо, високо, а по єму йдуть душі праведні до Господа милосердного на вічну радість, которий у раї трапезує съ янголами. У-низу жъ превеликого змія рознята пасть съ зубами, а въ пасті палає велике поломья, а въ тїмъ поломї сидить самъ батько всіхъ гріхівъ — сатана, а у єго на колїнахъ Юда съ гаманцемъ, що продавъ Христа, й привїтає тихъ, що йдуть у те поломья привеликимъ ланцюгомъ зачеплені душі грішні, по чинахъ, таки такъ, якъ и на сімъ світі: попереду рушають архереї, а тамъ попи, ченці, царі, генорали, судді, шинкарі, купці, а далі вже й наші братчики—й симъ-то ланцюгомъ тягне цілий табунъ чортівъ, а позаду превеликою ломакою наміряється буцїмъ бити по потилиці, щобъ не зупинялись. Якъ подивитця на неї хто старий, то перехриститця, кажучи: »борони, Боже, мене, щобъ не при-снилось«; а маємъ буває такъ, що й переполохъ виливають!

За образами—шпалері, на которихъ намалєвані птиці їдять ягоди сидячи на гиялячкахъ. Просто покуття висить дерев'янный ланцадь, а въ єго свічки воскові повставляні на стелі, просто стола, за сволочкомъ, понатикано васильківъ, гвоздикъ, крокісу, й

голубки висять пороблені зъ бомаги, а на великімъ сволоці — хрестъ чорний, напалений ще въ страсну неділю!...

Все хороше, все до-діла,—да невесела наша Мелася сидить коло відсунутого віконця що въ садокъ, да кую, наче гіркая зузуленька, однимъ-одна, якъ билина въ полі!

Пройшло літо; вже сиві хмари, соваючись по небу, зрошали землю дрібнесенькимъ дождикомъ, сумно та тихо на вулиці; де не-де свиня кричить, незагната въ хлівъ. або корова зареве до теляти, або курка мокрісенька перебежить черезъ двірть, або жінка, напьявшись рядномъ, иде вздовжъ вулиці. або москаль який плететця поузь хати, що опізнився на заробітку, да въ таку погоду лапті приношує, щобъ краще на нозі сиділи. Сумно, сумно на Україні у сю пору.

Якось одного ранку гавкнула собака на дворі, а потімъ-то-го й дверима рипнуло. Коли подивилась Мелася: »батечки-світе!« трохась не впала: увійшовъ чоловікъ її любий... Якъ же вона зраділа! цілує й милує ёго; привіта ласкавими словами:

— Сідай, сідай, Ілько, мій лебедику! де ти літавъ? А я тутъ сама, що день Божий, сподівалась тебе, журилась по тобі.... О, яка жъ я радісенька....

А вінъ такий-то якийсь инший ставъ: у синёму каптані, у червоній сорочці й підстрижиний зовсі не такъ, якъ перше бувъ; якъ-би побачивъ ёго хто такий, що ёго которий не зна, певно бъ сказавъ:—Дивітця, добрі люде: се москаль, або крамаръ якийсь!—бо тимъ тільки такечки гоже удягнутимъ ходити.

— Де-жъ се ти бувъ, мій голубе?—питає его Мелася.

— Эге,—каже Ілько:—бувъ я тамъ, де людъ зовсі ни такий, якъ у насъ!

— Та де-жъ, де?... оповісти мині!

— Бувъ я далеко, да такъ далеко, що відціль й невидко!

— Та де-жъ?—ажъ скрикнула Мелася.

— Мабуть верстовъ за сто, або й того лучче!

— Та кажи-бо, кажи!

— У Білагороді,—эге! Слухай же: порядивсь я купцеві із-лити зъ імъ по пасікахъ бжолі бити, да неділь вісімъ у ёго поживъ. Теперъ, бачъ, на міні каптанъ який й сорочка! А оце

ще що?—И се кажучи, винявъ капшукъ съ кишені; да якъ брязнувъ на стілъ—самі стрібні!—Я казавъ тобі, що дома нічого не придбаешъ, а въ мирі все найдешъ, чого душа твоя багатиме. Поживемъ, жіночко, поживемъ!

Не баче, не баче Мелася сёго нічого: ні жупана блакитного, ні сорочки червоної, ані грошей стрібнихъ, що ажъ сяють: вона баче тільки очі, що якъ дві тернівочки, вона баче видъ ёго, вона баче кучері чорні, —вона баче ёго, свого Илька, та й годі! Колибъ вінъ у сто разъ привісъ білшъ грошей, та не стрібнихъ, а золотихъ, — й тоді-бъ вона їхъ не бачила, затимъ, що вінъ бля неї дорогший золота, стрібла, усёго, всёго на світі!

Прошло съ тиждень, якъ звернувся любий чоловікъ. Мелася хутенько мотається,—така радісенька, що й не сказати!

Якось у вечорі, Мелася пробі була веселенька, така, що и Илько дивувався; отъ изъ такихъ-то радощівъ вінъ и й говорі: Треба, серце, за розумъ братьця! бачъ, у мене є гроші; такъ треба вчинити такъ, щобъ їмъ та їхъ добувати!

— Якъ же се можна, чоловіче? чи ни надумавъ ти купити ще паровицю волівъ, да у Кримъ по сіль? Ни дай Боже! Тоді вже я запевне зъ глузду ссунусь безъ тебе горюючи!

— Ні, каже Илько: — я вийшовъ съ тихъ дурнівъ, що ходять, неначе їмъ розумъ одібрано, за стільки-соть верстъ квашу їсти; адже-жъ я тобі казавъ, що я бачивъ людей, зовсі ни такихъ, якъ наші,—то вони жъ мене й на розумъ добрий навели!

На другий день поїхавъ Илько по слободахъ та по хуторахъ й наскуповувавъ свиней десятокъ. да вже на третій пригнавъ їхъ до дому.

— Оце,— каже— жінко, й гроші. Ми їхъ підгодуємъ, а на Миколу буде въ Зімовеньці ярмажокъ — продамо; отъ намъ и гроші!

Годують свині: такі-то славні повихожувались; а одинъ кабанъ до-того уівсь, що й ходити не зможе; було дивитця Илько на ёго, да тілки прицмокує.

Якось тамъ уже передъ Миколою випустила Мелася їхъ погодувати; де не возьмись скажена собака, мовъ съ гиллі зірва-

лась, да саме що найлучого кабана—черкъ за ногу—и покусала!

Батечки-світе! якъ же вона перелякала Меласю!

Убігла вона въ хату, да замість-того, щобъ оповістити чоловікові, переступила порігъ, та й стала у кутікъ біда-біда, якъ крейда; якъ-би Илько не спитавъ її: чого ти? щό тамъ таке?—хто її зна й доки бъ вона тамъ стояла мовчки.

— Собака...—на превелику силу вимовила.

— Такъ се бъ ти то собаки такъ перелякалась? Тю, дурна, ніби маленька!

Отъ трохи у неї одъ серця одійшло; почервоніла вона, мовъ калина, й самій стидно стало, що собаки вона такъ перелякалась.

— Хто її зна, чоловіче, щό то за собака, чи вона дурна, чи щό, чи може скажена? Кабана трохи не зъїла....

— Якъ? ану-лишень, піду подивлюсь, щό тамъ за собака? И сее проказавши, надівъ свиту, та й пішовъ съ хати. Дивитця: нема не то що собаки—й свиней, у дворі и въ хліві; а тільки чути на вулиці гомінъ великий: переймай! бий! Микито!... Микито, біжи на перерізъ!—Отъ, виглянувши за ворота—й справді такъ: Микита лізе на перерізъ черезъ тинъ зъ оглоблю, а свині бігають по вулиці та хрюкають....

Отъ уже опісля-завтра й Микма зімвій; у кожному дворі людъ вештаєця: де третяківъ лагодять на ярмарокъ, де кобилу дожилну, щобъ съ двора збути, а то якъ, оборони Боже, околіє, тоді вже зазевне що робити: зав'язати очі да въ воду, бо однаково опісля такої пригоди не будешъ чоловікомъ: ні жодної шкани, хочъ й шерстю по двору, не заведешъ, ажъ поки дванадцятєро не пропаде, — и хочъ до десяти бабъ — нічого ни врадять!

Вийшовъ и Илько подивитись на свою свиноту, щобъ, подивившись, поцінувати, які-то вінъ гроші візьме за їхъ.

— Гарні!—каже:—да оце щό за недобра-мати! На якого була надія, що вируче, а вінъ и запінився... А кабанъ таки справді запінився, а очі червоні да блискаві мовъ багаття.

— Та дарма! се не собі: не покинуть же ёго куди въ провалля: се бъ то не ёго покинуть, а гроші.... О, гроші, гроші!—сказавъ Илько, похитавши головою, та й пішовъ у хату, щобъ звеліти

парубкові—наймету одвезти до річки соломи копицю добру, та вагани; а самъ, узявши ніжъ вигострений та ломаку, пішовъ у хлівъ, й двері зачинявъ. Й Мелася вийшла подивитьця у востанне,—коли справді баче крізь тинь, що кабанъ скажений, саме білший, саме що найлуччий!

Отъ, затріщала ломака на спині свинячій; тяжко застогнавъ кабанъ, упавши додолу, и загнавъ ёму у саме серце гострий ніжъ Илько; заверещавъ, пробі заверещавъ кабанъ, а потімъ того, захарчавши, посовавъ ногами—та й годі!

Такъ десять разъ тріщала ломака й десять різнихъ голосівъ свинячихъ було чути на всю вулицю.

Коли ось, упоравсь Илько; очинивъ двері й вийшовъ; а тою годиною найметъ звернувся сивою паровицею. Посклали на сани, й потирили воли до річки смалити; а Илько зайшовъ у хату кожухъ одягти.

— Що се ти, чоловіче, зъ глузду ссунувся, чи що? Вінъ скажений! хто ёго істиме? — Да якъ се промовила Мелася, такъ трясця її й забила, бо вперше зроду посміла сказати такъ чоловікові.

Подививсь на неї Илько, да такъ подививсь, мовъ той вовкъ, що хіртъ, догнавши у полі, смикнувъ за шерсть.

— Пійди ти,—каже—собі, къ не.... чистій матері, сороко! що ти тямешъ? Ніби у мене розумъ одібрано, чи що? Черезъ огонь перейде—все минетця! А ти, бісова патико, якъ мені ще коли отакъ будешъ дорікати, дакъ я тобі й се... й те... Я чоловікъ, а ти копиця, та й годі; я голова, а ти моя підощва! Тямешъ ти це, чи ні?—И се зговоривши, насунувъ шапку й дверима стукнувъ, грізний, грізний!

Отъ й пішло все по хаті колесомъ: то позеленіє, то пожовтіє....

— Батечки-світе! чого се въ мене голова такъ крутитця? що се зо мною подіялось?—стоячи середъ хати розмовляла сама зъ собою Мелася....

Прийшовъ и Микола зімвій. Такий грізний морозъ, що крий Боже!

Піднявсь Илько ще удосвіта; запригъ волівъ, запригъ и бать-

ківську кобилу. Злагодивъ усе; що треба купувати — розпитавъ; ось и загомонівъ на воли. Важко рупили зъ місця дебелі воли; пробі напруглась, чіпляючись кованимъ передомъ за накочений слизький шляхъ, сивая кобила, засвистіли сани по дорозі; махнувъ Илько батономъ. хутко й покрились за білу гору, тільки й чути було: »гей!... гей! но! но! якъ ти везешть!...« та зновъ: »но, но!... а, огля... даєтця!«—далі тихше, а потімъ-того й зовсімъ чути.

Прихавъ Илько на ярмалокъ, уже розвиднялось и до служби дзвонили. Батечки-свите! Чи бачивъ хто великий табунъ шпаківъ. якъ сяде де у вербахъ, такъ, надъ річкою, да підніме гомінъ? ни то що співи, а прямо-таки гомінъ—великий гомінъ, та й годі? Або якъ прислухаєся до бжіль, що поночі (зібравшись у вуликъ) сами собі гудять! Точнісенько такъ гуло й гомоніло на ярмалку; хто йде пішки, хто іде волами, хто кобилою, а хто парою коней, а хто верхи. Тамъ, гляди, чоловікъ, перекинувся сь околотомъ, та працюєтця, ёго піднімаючи, а кобила, сидючи на заду, упиалась передніми ногами та круте головою, силуючись випрягтись, да ни така справа. Тамъ, дивися, чоловікъ йде сіль або віжки купувати, а ёго хлопці, що торжать у лавочкахъ, тягнуть той до себе, другий до себе, а далі обкружили та й нима ёму ходу. Отъ вінъ на превелику силу одбившись одъ їхъ, побігъ геть, кажучи: »а, нихай вамъ сей та той!«—а вони сміютця зъ ёго.

Тамъ, гляди, чоловікъ підійшовъ зъ жінкою до крамаря, що продає образи, миски й ложки малёвані, й купує святого Миколу, а потімъ-того, якъ крамарь заправивъ зъ ёго дорого, вінъ питає: чи нема у васъ, господя-москаль, дубового, бо сей покоробитця?—да, мабуть, не вваживъ, якъ спитати, бо крамарь ёму якъ почавъ закони вичитувати, такъ ну!—*Да нешто эфті бывають калі дубовые?* эхъ ты, голова!... та й насунувъ ёму шапку по самі вуха, а самъ буцімъ то й не вінъ, почавъ лаптями тупотіти да у долоні плескати, підзиваючи людей, що такъ и сунуть поузъ ёго.

Отъ и Илько іде вже по базарю,—коли назустрічъ ёму крамарь; підійшовши до ёго, й каже:—здоровъ, пане-брате!

—Здоровъ!—каже Илько.

—Що ти візьмешъ за оці дрóва?

—За які?

— За оці, щó на возі.

— Що на возі?... сто рублівъ.

— Тю, дурний!—сміючись сказавъ крамарь: отъ тобі два съ копою! хочъ? вези, ось и складемъ не-далеко!

— Чи таки-жъ ти розумний, пане-брате, що свині дровами взиваешъ, а мене дурнемъ!

А вінъ якъ зареочетця! а потімъ того й говоре:—наче й чоловікъ не безъ глузду и не п'яний, а ка-зна щó городе!—та й пішовъ одъ ёго, кажучи:—жалкуватимешъ, чоловіче, щó не продавъ!

Проїхавъ Илько ще зъ гони,—уп'ять чоловікъ питає:—щó ти візьмешъ за оці дрова?

— За які? — ажъ скрикнувъ Илько.

А вінъ, буцімъ-то й справді:—за оці, щó на возі?

— Сто рублівъ!

— Тю, дурний! а може п'яний? два съ золотимъ—бери: гарздъ даю!—та й пішовъ далі.

Коли ось уже й двое разомъ напались, питаючи:—щó ти візьмешъ за дрова?—да якъ почули, що сто рублівъ,—одинъ коповика надававъ, а другий три копн, та, назвавши ёго дурнемъ, й пішли геть.

— Щó за недобра-мати?—каже самъ собі Илько:—візь свині, а дрóва опинились!... Подивівся вінъ на свого кабана—и náче що за серце ёго стісло... А далі й подумавъ: »чи не навівъ на мене мару хто? — Та й питає парубка-наймета, щó, посупивши нісь, самъ думавъ про тежъ, сидючи на задньому возі:—Щó се ми веземъ?

— А хто ёго зна, пан-оче, щó ми веземо! люде кажуть, щó дрова, а мені здаетця—свині, а вь тімъ—хто ёго зна!

Коли ось ище трое разомъ напались, и вже дають—ни то щó три копн, а одинъ рубъ за дрова, да ще на паляницю гривню.

Ну, теперъ вінъ именно вже второпавъ, що не свинею везе, а дрова; якъ-би напавсь чоловікъ ще, такъ вінъ-би, запевне що бухнувъ за два рублі, да вже люде розраїли, щó, дивлячись на се, дивувались:

— Чи таки-жъ ти, чоловіче, й повіривъ симъ сутягамъ? Та вони брешуть, якъ собаки: се зъ лавокъ! Сидять, сидять такі лобуряки, що—не то пахати, а прямо-таки у плугъ запрягати за-

місць волівъ, та зъ нуди—щó робити? давай людей морочить, щобъ опісля того цілу неділю объ тїмъ тільки й клеветатьця!

Отъ, ставши у рядъ возівъ, заразъ й продавъ одного; а далі другого, а потімъ-того й дев'ятого. Оставъ тільки здоровий кабанъ; довго стоявъ—нима нікого!

Уже округъ ёго люде, продавши чи прядево, чи сіль, чи сушені груші, чи рибу таловірку, або зъ Донщини яку, пішли де-щó купувати, що кому треба. Отъ уже де-які звернулись и рушили до дому. Намалі вже стало люду ходячого, а Ілько все стоїть—нема нікого. Вже мусивъ собі рушати, коли чує ззаду:

— Здоровъ, пане-брате!

Оглянувся: чоловікъ ще ни зовсі старий, у бороді, де-ни-де сивіє волосся, очі блискаві, одягнутий у кожухъ, а зверхъ свита милна. — Здоровъ!—каже Ілько.

— А що-бъ ти хотівъ за оцёго прасунка?—та й палицею ударивъ кабана по спині.

— Щó жъ, добродію: не дорого!

Та й зійшлись шось пробі поцінно.

Прошло Різдво. Отъ, одного дня злагодивъ Ілько їхати у городъ Вовчу, а вже за чимъ — ни мушу того звати. Запрігъ шкапу й поїхавъ. Діло було опісля обідъ; тихо та ясно, й морозъ добрий; виїхавъ у степъ—доріжка добра, такъ-що тільки підторкує шкапу, а сані, самі біжучи, свистять по дорозі. Ось, сонечко уже похилилось за гóру й посліднімъ промінемъ позолотило чисто усі-усюди, щó покриті снігомъ: й верхъ ліса, що однимъ одинъ зъ балочки вигляда, й далекі гори, а по небу наче великий пожаръ: усі білі та сиві хмари поробились ни можна й сказати які: огневі, блискаві, червоні.

Отъ уже на однімъ краі неба заблещали зірочки; повівъ вїтерець холодний, а далі—дужче, дужче; уже й дорогу стало ледве видко. Вперше зроду Ільку впало поночі їхати, та ще зімою.

Ажъ ось и потемніло зразу! якъ повівъ вїтеръ, посіявъ снігъ зверху и низу; далі якъ закрутило! Батечки-світе! темно, темно, мовъ у домовині! У байраці, завили вовки та на різні гласи: той гуде, той стиха, мовъ у сопілочку, перебирає, а які лящать.

— Боже мій милий! Що се зо мною?—каже Илько:—де се я?—Разомъ ёму душно, а разомъ стане холодно, мовъ трясця за спину й за живіть візьме.

Темно... дорогу загубивъ... що казати? Уставъ зъ саней, перехрестивъ на всі чотири сторони та й лігъ уп'ясть закрившись опанчею, а кобила й пішла світъ за очима.... И згадався Илькові скажений кабанъ... кровъ такъ и шибнула ёму въ голову...

Довго, довго крутилась кобила по бескетяхъ та по яркахъ, а Илько довго слухавъ, якъ надъ самимъ вухомъ скигливъ вітеръ; коли чує, стала й гичоче. Вінъ хуленько схопився—дивитця: хата, й світитця. Боже мій милий! якъ же вінъ зрадивъ! Постукотівъ у двері—озвався хтось. Стукнуло засовомъ, очинились двері, й чоловікъ вийшовъ съ каганцемъ у руці.

— Хто се?—питає.

— Пустіть, добродію ласкавий, — каже Илько, — у хату заночувати! хурта така, що крий Мати Божа!

— Просимо милость вашу, пане-братіку; се вже таке діло, що Господь звелівъ об'ятувать чоловіка въ напасті!

Увійшовъ Илько въ хату, перехрестивъ, а потімъ-того поздоровався съ жінкою, ще молодію, що тутъ мотається.

— Сідай, грійся, пане-брате! — каже старий, та й звелівъ жінці принести чогось съ комори.—А я—каже—пане-братіку пійду та упораю твою шкапу, бо ти, бачу, щось зубами третяка вибиваєшъ.—И се зговоривши, пішовъ изъ хати.

А Илько дякує Богові, що живий zostався, — ходячи да тупаючи по хаті.

Ось увійшла молодиця, положила на лаві шось у торбі, й старий увійшовъ: затупотівъ ногами, а потімъ-того, струсивши снігъ съ кучми, що такъ и забіліла, гукнувъ на жінку:

— А чумъ-лишень! ке намъ чого попоісти!—Хутко мотнулась жінка різати хліба, то-що, а вінъ тимъ часомъ знайшовъ пляшку та чарку й поставивъ на столі.

— Сідай, пане-брате, ближче! отакъ - о!—та й посадивъ ёго коло стола.

Порізала жінка сало съ цибулею й поставила на стілъ на новій тарільці.

— Ну, пане-брате, просимъ милость вашу хліба-соли покуштувати; а щобъ звичайнішъ, такъ ось випий чарку. Ми оце

тільки-що повечеряли; а ти вже не погніви: щó Богъ давъ, тó й їжъ! И се зговоривши, наливъ чарку й частує Ілька.

Випивъ вінъ одну, випивъ и другу, дякуючи за ласку, а потімъ й саломъ заїда. — Ну, добродію, й сало жъ у васъ таке молоде та смашне, щó луччого дé й узяти! — каже Ілько, пилю придивляючись старому у вічі.

— Се, пане-братіку, ми купили, да ще й сами не коштували, яке воно й ё! — каже старий. Поїхавъ я у ярмалокъ на Миколу, й попавсь мині чоловікъ, да такъ поцінно продавъ, щó якъ дома ёго такого годувати, такъ ні за-віщо й клопотатися; одинъ у ёго тільки й zostався, бо всі попродавъ; а я, йшовши поузь ёго, назнарошки-таки й спитавъ. Дивлюсь — поцінно, дуже поцінно; объ руки заразъ, та й купивъ!

Такъ и прирісъ шматокъ сала до Ількової руки, и поблідъ вінъ, якъ стіна, а потімъ того почервонівъ, та на превелику силу духъ перевівши, спитавъ:

— Дé въ ярмалку?

— Та тутъ, недалеко... верстовъ сімнадцять... отъ забувъ... якъ її пакъ?... У Зімовеньці!

Угадавъ-угадавъ теперъ Ілько свого свата! Такъ и випавъ шматокъ зъ рукъ, й забила ёго трясця, пробі забила. Вінъ вихопився зъ-за стола, да сь хати....

И не сказати, якъ перелякався старий: трохи не впавъ; такъ-то ёго серце стрепенулося, й ноги задривали.

— Чого се вінъ?... — насилу вимовивъ старий, да собі сь хати.

А Ілько мерщій за кобилу, да хотівъ зъ двора....

Баче старий, щó це щось пробі незвичайне, гукнувъ сябра: порадились, звязали Ілька, та до волості й одтирили.

Зійшлась уранці громада, почали ёго допитувати, — вінъ и признавъ.

Звернувся старий до-дому, та ажъ заплакавъ, якъ дитина, жалкуючи, щó, не розпитавши ёго, якъ слідъ, дóма, одвівъ до волости, бо тамъ ёму писарь сказавъ, щó за таке вчиненіє ёго запакують туди, куди Макаръ й телятъ не гонивъ!

— Отъ, жіночко! — каже старий, хитаючи головою: — пропавъ чоловікъ; гріхъ на мою душу тяжкий, щó я ёго занাপастивъ.

Щобъ розпитати задалегідь! нічого бъ сѣго не було; Богъ зъ нимъ, що вінъ таке вчинивъ на нашу голову....

Саме опісля великоднихъ святокъ, якъ на Україні буває такъ мовъ у раі — тепло та гарно, — зъ городского острога виводили великий табунъ закованихъ у залізни пуга рештантівъ. Боже мій милий, чи вгадавъ би хто Ілька, того високого та жвавого парубка, що якъ макъ цвівъ поміжъ товариства, або того чоловіка, що стрічала Мелася, у синьому каптані та въ червоній сорочці, того веселого співаку та гуляку, що було потішавъ усю слободу танцями та піснями... Да се-таки не вінъ, далєбі не вінъ! Той бувъ біловидий, съ чорними кучерями, правий, якъ очеретина, ходивъ поважно, якъ орелъ дивився блєскавими очами...

А сей зовсі не такий! сей жовтий, якъ диня, борода не голєна, згорбивсь, згнітивсь, мовъ дідъ стогодній, и далеко-далєко підъ лобъ позападали очі, и вже не блєскаві, а мовъ більма на їхъ повапливали; сей понурився й на людей не дивитця!

Ні, се не вінъ!

Ось, до єго підійшла якась жінка, боса, у старенькій свиточці й мотузкомъ підперізана, а позадъ неї хлопчикъ голісінький, тільки кланті отъ сорочки мотаютця; волосячко єго якъ ковила, що стелєтця по широкихъ степахъ—ажъ полискуєтця.

Ось, рушили, рештанть, повернулась и жінка.... Мати Божа! та се жъ наша Мелася зъ своїмъ Михайликомъ!

Вона вже ни плаче... очі потухли,— й біла вона, біла, якъ крейда!

Отъ, уже вийшли за гóродъ: передъ очима простягнулись луки, порізані зъ усіхъ кінцівъ й посередині річкою та озерами та довгими сагами, що округъ їхъ зеленіють комиші, ольхи й осоки; а сами луки зелені, да рябесеньки, мовъ хто, граючись, розсипавъ по їхъ червоні, блакитні й перісті квіточки.

Ось, підіймаєтця жайворонокъ, слідомъ другий... третій... отъ завещали веселу пісеньку, та все вгору, вгору, вище-вище підіймаютьця.

Тамъ, міжъ осоками, тріщить соловейко; жалібно гудє горлиця, кує ряба зузуля; міжъ квіточками мотаютця метелики, гудуть бжїлки, дзигочуть коники, бігає манушка співочка. Якъ-то

воно втішно подивитись на Божу співочку, — яка вона весела, прудка. Отъ забряжчали коло неї залізні ланцюги... вона глянула... тріснула голівкою, захитала хвостикомъ, та порхнувши й покрилась у небі; а бідаха чоловік... подивися на ёго да тільки головою похитаєшъ: чи вже бъ то ёму зъ своїмъ великимъ розумомъ, зъ руками й ногами, не можна жити въ радощі?

На горі, що по-надъ річкою, зеленіє лісъ; съ другого боку, по-надъ шляхомъ, зеленіють нивья й вітерець ледве-ледве колише зелене море, а тамъ, ажъ-ажъ у синій далекості, де небо лягло на землю, стоїть могила однимъ-одна!

Подививсь Ілько на праву руку, на ліву... слізи бризнули струменемъ зъ очей; заголосивъ вінъ, якъ дитина, припавши у-востане до рідної землі; шапка упала геть зъ ёго переголоної голови, задріжавъ вінъ душею й тіломъ; потімъ-того, набравши у хусточку рідної землі й квіточокъ зірвавши, положивъ усе за пазуху, підвівъ руки вгору, стоячи на вколяшки, й довго - довго простягавъ їхъ у небо, що, якъ на те, ні жодної хмарочки по ёму не ходило, — а далі й каже:

— Прощай, прощай, рідна моя Україно!... ти вже не побачишъ білшъ мене, твого непевного сина... не згадаєшъ мене добримъ словомъ... не приймешъ кісточокъ моїхъ у своє надро, де лежить старенький батечко, матінка, мої діди-прадіди, брати й сестри.... не приймешъ, не приймешъ!... прощай, прощай на віки!...

И сее проказавши, ударивъ три поклони, тричі поцідувавъ землю и, ще разъ подивившись округъ себе, насунувъ шапку чімъ-дужъ на очі....

А Мелася? Мелася — нічого: радісенька, й Боже — радісенька! що вони вкупці и ніколи не розрізняють; тільки Михайликъ злякавъ пробі-пробі....

Отакому добру вчатця у тихъ людей, де вінъ узявъ червону сорочку, гроші й каптанъ блакитний!...

Павло Шуліка.

ПОЅДКА ВЪ УКРАИНУ.

(1837).

Въ то время, когда десятки тысячъ людей разныхъ сословій стремясь за границу, чтобы видѣть Европу собственными глазами, одинъ изъ почитателей старой европейской гражданственности оставляетъ столицу для того, чтобы тратить время и деньги на путешествіе по Украинѣ. Подобно многимъ другимъ, я тоже увлекся было непреодолимымъ желаніемъ освѣжить свой русскій умъ непосредственнымъ соприкосновеніемъ съ жизнью западныхъ народовъ, но мнѣ сдѣлалось жаль покинуть надолго родину. Я подумалъ: »Европу мы изучаемъ съ дѣтства, изучаемъ волею и неволею, но почва, на которой мы выросли, народъ, къ которому принадлежимъ, остаются всё восторонѣ, да и самая наука—народовѣдѣніе, особенно въ приложеніи къ родному племени, не введена у насъ ни въ публичное, ни въ домашнее воспитаніе, и едва въ нѣсколькихъ книгахъ предъявила права свои на наше вниманіе«.

Подумалъ я также, что я писатель почти исключительно украинскій, что мнѣ предстоитъ, можетъ быть, не одинъ еще литературный трудъ, основанный на исторіи и нравахъ украинскихъ; а много ли я посвятилъ времени на прямое изученіе изображаемыхъ мною явленій, въ этнографическомъ отношеніи? Вѣдь не болѣе двухъ разъ, во всю мою жизнь, предпринималъ я то, что можно назвать путешествіемъ по Украинѣ! Прочіе разѣзды были случайные и имѣли инныя цѣли. И этакъ у насъ поступаютъ всѣ, имѣющіе претензію на писателей народныхъ. Оттого и наука народоописанія до сихъ поръ находится у насъ въ младенческомъ состояніи. Воспользуюсь же я возможностью посмотрѣть еще разъ на родной край: это мнѣ пригодится въ свое время.

Такъ думалъ я—и вотъ почтовые лошади привозятъ меня къ »отеческимъ предѣламъ«.

Первый признакъ, что вы въѣхали въ Украинну—отсутствіе попрошайекъ на станціяхъ. Въ Великороссіи, на почтовыхъ дорогахъ, протягиванье руки за подачкою распространено до нестерпимости. Извѣстно, что великорусскіе ямщики, на протяженіи дороги въ нѣсколько сотъ верстъ, очень часто и почти всегда служатъ по найму съ собственными тройками, и многіе изъ нихъ имѣютъ тутъ же, по тракту, каменные дома. Нѣсколько разъ случалось мнѣ видѣть, какъ ребенокъ такого ямщика протягивалъ руку за милостынею къ проезжающимъ, въ присутствіи отца, и канючилъ неотвязно. Чтобъ дать понять, до какой степени это не похоже на нравы украинскіе, скажу, что зажиточный Украинецъ отрекся бы отъ своего ребенка, еслибъ увидѣлъ его просящимъ милостыни. Есть у меня одинъ знакомецъ, шинкарь, о которомъ извѣстно, что онъ въ дѣтствѣ, бывши круглымъ сиротою, служилъ *поводиремъ* у нищаго слѣпца. Теперь онъ всячески скрываетъ этотъ фактъ и краснѣетъ, когда слышитъ намекъ на него. Между тѣмъ онъ не болѣе, какъ нищій до сихъ поръ, потому что недвижимой собственности не имѣетъ и шинкуетъ въ панскомъ шинкѣ. Однажды я, проезжая по большой дорогѣ, остановился послушать молодого пастушка въ лохмотьяхъ, игравшаго на свирѣли. Не имѣя ничего больше подъ рукой для выраженія моей благодарности, я предложилъ ему половину домашней сятницы. Убогій музыкантъ оскорбился и отвѣчалъ мнѣ: *Хибѣ въ мене хлѣба нема!* Не всѣ, конечно, отказываются отъ денегъ и вещей, но нищенствуютъ въ Украинѣ только слѣпые и увѣчные, — никогда дѣти, даже самыхъ бѣдныхъ семействъ, — кромѣ тѣхъ случаевъ, когда голодъ въ помѣщичьихъ селахъ доходитъ до ужасающей крайности, вследствие дурного управления: тогда страхъ смерти и отчаяніе заглушаютъ всѣ другія чувства. Къ сожалѣнію, встрѣчалъ я въ Украинѣ бродячія семейства, которыя, въ полномъ своемъ составѣ, оставляли опустошенныя хаты и бродили изъ села въ село собирать подаваніе, во имя Христа. Замѣчательнъ вопросъ зажиточныхъ мѣшанъ и козаковъ къ такимъ пролетаріямъ: *Ти панський?* Получивъ отвѣтъ утвердительный, никто ужъ и не разспрашиваетъ, что заставило бѣдняковъ ходить по міру, а даетъ, сколько можетъ. Однажды я ѣхалъ въ тележкѣ съ упомянутымъ выше шинкаремъ, стыдящимся исторіи своего дѣтства. Въ тележкѣ сломался шворень. Надобно было обратиться къ кузнецу (а дѣло случилось подъ городомъ, у кузницъ). Кузнецъ потребовалъ дорого, но когда кучеръ мой объявилъ, что онъ *панський*, цѣна уменьшена была до бездѣлицы.

Случается встрѣчать въ Украинѣ очень жалкихъ существъ. На

этотъ разъ, присамо́мъ вѣздѣ въ родную сторону, попались мнѣ на глаза двѣ женщины: мать и дочь. Мать едва таскала ноги отъ дряхлости, а дочь была слѣпа. Ихъ мѣсто было бы въ богадѣльнѣ, еслибъ онѣ принадлежали къ сословію свободному; но въ имѣніи ихъ помѣщика нѣтъ богадѣльни; работать онѣ не въ состояніи, кормить ихъ не на что, и имъ объявлено просто-напросто устами прикащика: »Убирайтесь себѣ отсюда прочь и дѣвайтесь куда хотите! у насъ и такъ довольно дармоѣдовъ!« Старуха была вдова, имѣла трехъ сыновей, изъ которыхъ одинъ отданъ въ солдаты, двое сгорѣли на панскомъ гумнѣ, стараясь погасить пожаръ. Мужа лишилась недавно, а жила съ нимъ тридцать-пять лѣтъ. Все семейство работало на помѣщика всю жизнь, и вотъ пенсія дряхлой вдовѣ и слѣпой дочери—милостыня! Я спросилъ имя помѣщиковъ, и больно сжалось мое сердце, когда я услышалъ знакомое имя!

Не люблю я—да и никто, надѣюсь—почтовыхъ нашихъ дорогъ въ глуши провинцій. Но нигдѣ онѣ такъ не отвратительны, какъ въ Украинѣ. Это каналы, которыми цивилизація, заимствованная у Нѣмцевъ, безъ особенной разборчивости, проведена въ разные административные пункты нашего края. Какова была эта цивилизація и какъ она приспособлена къ потребностямъ нашего края чиновничествомъ, мы видимъ на губернскихъ и уѣздныхъ городахъ нашихъ, гдѣ народъ живущій роскошно при самыхъ ограниченныхъ средствахъ, исплутовался неисправимо и невозвратно. На почтовыхъ дорогахъ она оставила свои обноски, по которымъ легко судить, во что́ она была одѣта. Почтовые дороги въ Украинѣ обманываютъ наблюдательность иноземнаго путешественника да смѣшного, представляя ему обрашки народа, чуждаго аборигенамъ, или по языку, нравамъ и обычаямъ, вовсе не-украинскимъ, или по искаженію языка, нравовъ и обычаевъ, въ которыхъ знатокъ видитъ гніеніе вѣтвей, отдѣленныхъ отъ ихъ родного дерева. Трудно даже сказать, какое племенное начало преобладаетъ на станціяхъ и постоянныхъ дворахъ, украшающихъ почтовые дороги въ Украинѣ. Здѣсь вы встрѣчаете и Жидовъ, и Нѣмцевъ, и Цыганъ, и людей Богъ знаетъ какой породы, стекающихся сюда отовсюду на легкую добычу, безъ потоваго труда. Представители украинскаго населенія являются между этими владыками торговыхъ, промышленныхъ, а часто и воровскихъ сдѣлокъ, не иначе, какъ въ роляхъ страдательныхъ. Это—или ямщики, которыхъ помѣщикъ, содержатель станціи, обрекъ на вѣчную гоньбу, или дѣвчата погубленные соблазномъ, а пожалуй увлеченныя бѣдностью на службу станціоннымъ смотрителямъ и Жидамъ, содержащимъ станціи. На одной стан-

ціи я встрѣтилъ замѣчательный обращикъ изъ этого послѣдняго разряда личностей.

Пріѣхалъ я подъ вечеръ. Лошадей мнѣ не дали, потому что ожидали *губернаторскаго проѣзда*. Напрасно было бы предъявлять свои права, особенно съ моимъ ничтожнымъ чиномъ. Одинъ иностранецъ, котораго я засталъ на станціи, сидѣлъ тутъ со вчерашняго дня, пока проѣдетъ губернаторъ. Въ козацкомъ селѣ, къ которому примыкаетъ станція, достать лошадей не было возможности, по той простой причинѣ, что его смиренные обитатели держатъ однихъ воловъ, а лошадей не держатъ. Они убѣдились многолѣтними опытами, что козацкія лошади мало служатъ хозяину, а больше — мѣстной полиціи, которая, въ лицѣ писмоводителей, въ лицѣ командированныхъ изъ города чиновниковъ, или головы, сотеткихъ, старшихъ и всякихъ иныхъ властей, безпрестанно ѣздитъ изъ села въ село. Волей-неволей я долженъ былъ остаться на почтовой станціи.

Скука, страшная скука въ этихъ, извѣстныхъ каждому, двухъ комнаткахъ, уставленныхъ форменною мебелью топорной работы! Я пробрался на половину станціоннаго смотрителя. Тамъ, за столомъ, прислоненнымъ къ печкѣ, по случаю выбитыхъ стеколъ въ окнахъ, засѣдалъ смотритель съ писмоводителемъ становаго пристава. Смотритель, дюжій, видный мужчина, по выговору былъ Великороссъ; писмоводитель, высокій, худощавый, съ правильнымъ горбатымъ носомъ — Украинецъ. Графинчикъ, стоявшій между ними, чудесно сблизилъ обѣ національности. У свѣчки, которую только слегка задувалъ вѣтеръ изъ кой-какъ заткнутыхъ тряпкой оконъ, присѣла тутъ же жена смотрителя, съ какимъ-то шитьемъ, въ капотѣ и платочкѣ на головѣ; а выше ея, на лежанкѣ, сидѣла за пряжею красивая дѣвушка, въ шитой красной *заполочю* сорочкѣ. Свѣча освѣщала снизу молодой, вѣжно-закругленный ея подбородокъ, нижнія части щекъ, красиво вырисованныя ноздри, и сверкала въ глазахъ, которые остановили мое вниманіе своимъ грустнымъ выраженіемъ. Голова повязана была широкимъ позументомъ, въ видѣ діадемы. Сгустившійся за нею мракъ усиливалъ сіянье мишуры. Всѣ прочія лица были или грубо очерчены природою, или искажены хмѣлемъ: это еще больше придавало ей прелести. Податъ нея висѣла люлька, которую она потихоньку колыхала ногою...

Разговоръ между смотрителемъ и писмоводителемъ шелъ о сухой вербѣ возлѣ станціи.

— *Чого у васъ отта верба стоить, на́че чортъ?* говорилъ писмоводитель.

— Да вотъ, какъ видите, отвѣчалъ смотритель: стоитъ, да и все тутъ...

— Нѣтъ, не все, Иванъ Карповичъ, нѣтъ, не все! Надобно ее срубить!

— Кто же ее срубить?

— Вы срубите! призовите сейчасъ ямщиковъ и срубите.

— Я не имѣю права, Иванъ Петровичъ.

— Я вамъ позволяю! торжественно сказалъ писмоводитель. — Хотя и не моя воля, но я вамъ позволяю.

— Да чортъ съ нею, Иванъ Петровичъ! выпейте-ка лучше.

— Выпью, извольте, я выпью; а вербу срубить надо.

— Да зачѣмъ же ее рубить?

— Какъ зачѣмъ? Вы служили въ военной службѣ, и не знаете порядка? А что скажетъ губернаторъ?

— Да ничего не скажетъ.

— Вамъ ничего, а мнѣ скажетъ. Я командированъ для порядка. Это вы понимаете? .. Подѣзжаетъ къ станціи — и что же? сухая верба!... *Стоить, на́че чортъ, абó статѹя!* »Послушай ты, болванъ!« скажетъ губернаторъ: »зачѣмъ у тебя сухая верба подлѣ станціи стоитъ?«

— А вы ему скажите.... началъ было смотритель; но гость перебилъ его рѣчь съ патетической запальчивостью:

— Что я могу сказать ему? что я могу сказать губернатору?... Понимаете ли вы это слово: *гу-бер-на-торъ*? Онъ — дѣйствительный статскій совѣтникъ, а я передъ нимъ что? Знаете ли, что я передъ нимъ?

— А что же?

Но на этотъ разъ писмоводитель становаго отвѣчалъ словомъ, слишкомъ неблаговиднымъ для печати.

— Нѣтъ, Иванъ Петровичъ, возразилъ смотритель: не называйте себя такимъ поганымъ словомъ: вы коренной дворянинъ. Вотъ я, — я хоть и офицеръ, по милости царской, но я изъ простыхъ.

— Дворянинъ я — передъ вами, отвѣчалъ съ чувствомъ своего достоинства писмоводитель, а передъ губернаторомъ — я....

И онъ опять опредѣлилъ свою личность сравненіемъ, которое, видно, казалось ему очень вѣрнымъ.

Станціонный смотритель замолчалъ и поникъ головой въ размышленіи.

— А послушайте, однакожъ....

Тутъ письмоводитель понизилъ голосъ и взглянулъ на дѣвушку.

— Давно?

— На прошлой недѣлѣ крестили.

— А бабенка—чортъ возьми! Не дура губа у гусара. Чтѣ маменька, рада внучку?

— Такъ рада, что и отца со двора долой.

— То есть, гусара?

— Нѣтъ, прикащика, отца красотки. Словно, его и вина. Сама же взяла дочку въ горницы. — —

Теперь, гусаръ уѣхалъ благополучно въ полкъ, а прикащика со двора прогнала.

Письмоводитель не спускалъ глазъ съ дѣвушки во все продолженіе разсказа. Но она углубилась въ свою работу и, казалось, ничего не слышала. Вѣтеръ свистѣлъ за окномъ, врываясь въ разбитыя стекла и колебля нагорѣвшую свѣчку. Веретено жужжало.

Хозяйка не поднимала глазъ на собесѣдниковъ, говорившихъ въ полголоса. Подъ лѣвымъ глазомъ у ней былъ синякъ, въ которомъ я видѣлъ что-то общее съ разбитыми стеклами, жилистыми кулаками смотрителя и его плотнымъ, угловатымъ лицомъ, которому жесткіе, подстриженные какъ щетка, усы придавали свирѣпое выраженіе.

— Да, продолжалъ письмоводитель всё въ полголоса: товарищ недурной. Чтѣ же? и на нашу долю что-нибудь выпадесть?

Хозяинъ засмѣялся:

— Есть квасъ, да не для васъ!

— А нашъ квасъ вамъ пригодился, какъ было слѣдствіе?

— Ну, ужъ вы съ этимъ слѣдствіемъ, какъ *дурень съ торбою*, носитесь!

— А гдѣ бы вы теперь сидѣли, позвольте васъ спросить?

— Да ну, полно вамъ, Иванъ Петровичъ!

— Полно, такъ и полно. Только не все же для проѣзжающихъ: отдайте малу толику и своимъ. Не все для военныхъ: у штатскаго тоже есть душа въ тѣлѣ.

— Да погодите! еще молодо. Богъ поможетъ, такъ и васъ не обидимъ. Будемъ лучше говорить о сѣхой вербѣ.

— Проклятая верба! лучше бъ вы про нее и не вспоминали. Подѣдетъ къ станціи—и вдругъ верба!.... какъ чортъ! какъ статуя!... А, голова!

Это восклицаніе относилось къ человѣку, съ краснымъ, одутловатымъ лицомъ и сѣдыми волосами, показавшемуся въ дверяхъ.

— Вотъ хорошо, что голова пришелъ, продолжалъ письмоводитель. А что это, братъ, у тебя верба сухая подлѣ самой станціи? Твое было дѣло донести по начальству!

— Да я жъ и доносилъ, отвѣчалъ голова басомъ. (Разумѣется разговоръ идетъ на украинскомъ языкѣ, съ прибавкою казенныхъ фразъ, со стороны письмоводителя). Я жъ и доносилъ становому, такъ онъ тогда и ничего, а теперь чортъ и наѣлъ на васъ.

Голова, какъ видно, разбогатѣлъ уже на своемъ мѣстѣ и не очень церемонился съ приказными. Письмоводитель, однакожъ, обидѣлся, но не за себя.

— Кого это ты, любезный, называешь чортомъ? сказалъ онъ. — Иванъ Карповичъ, слышите? онъ губернатора чортомъ называлъ!

Но голова махнулъ рукой и сказалъ, обращаясь къ смотрителю:

— Застрѣла имъ въ горлѣ верба! Вербу зѣразь можно срубить, и вы этимъ не слушите съ меня ни полушки. Это ваше дѣло, а не наше. А вотъ скажите мнѣ, долго ли еще мнѣ народъ держать на шляху? скоро ли губернаторъ проѣдетъ? Ровный да и ровный! Какого чорта еще замъ ровнять? Бокомъ будетъ катиться по шляху губернаторъ, что ли? Эхъ вы, начальство! Посадили бъ меня надъ вами, — научилъ бы я васъ начальствовать!

— Слушай, панъ голова, сказалъ вдругъ ласковымъ голосомъ письмоводитель, поднявшись съ мѣста и подходя къ головѣ. — Слушай, мой любезнѣйшій. Ты человѣкъ въѣдъ... я тебя знаю... ты человѣкъ премудрый. Перемянишь ты на шляху очередныхъ не безъ выгоды... Что же ты толкуешь о начальствѣ? Начальство знаетъ, для чего дѣла дѣлаются. Ты думаешь, губернаторъ провѣзжаетъ такъ себѣ: съѣлъ и катить!... Пускай ровняютъ дорогу недѣлю, другую. Ты знай только перемянять очереди; а начальство знаетъ, для чего дѣла дѣлаются. Польза, польза, братъ, всѣмъ и каждому, вотъ что! Пойдемъ, панъ голова, пойдемъ къ тебѣ, перечислимъ, переберемъ вмѣстѣ, да подумаемъ, нѣтъ ли еще какихъ безпорядковъ: все служить на пользу человѣка.

— Куда же вы, Иванъ Петровичъ? сталъ удерживать его смотритель.

— Ничего, ничего, Иванъ Карповичъ, не безпокойтесь!

И оба вышли, — высокій, сгорбленный письмоводитель и плотный, уже упитанный на своей должности, голова.

— Туда тебѣ и дорога, дрянная пьявка! сказалъ смотритель, уби-

рая со стола водку. — Вотъ, обратился онъ ко мнѣ: перебитой подковы не стоить, а съ нимъ пріятельствуй! Эхъ, жизнь наша, жизнь горькая! смотрительство ты наше несчастное! Ни чести, ни корысти; еще полицейскихъ берегись, какъ огня! Вѣдь упекутъ, за ремешокъ упекутъ, ей Богу! Вотъ прошлой зимой былъ случай. Пріѣхала какая-то барыня: »Впусти переночевать!« А метель на дворѣ. Станція — не постоянный дворъ; тутъ возлѣ есть деревня. А барыня-то, не отъѣхавши отъ станціи, и замерзши въ саняхъ. Мы тутъ съ лакеемъ споримъ, а она и Богу душу отдала. Чтѣ же? вѣдь уцѣпились проклятые, да насилу парой коровъ отвертѣлся! Разные случаи бываютъ; нельзя съ ними не ладить: упекутъ! Да вотъ хоть бы и эта статья. Вотъ дѣвушка. Барыня согнала со двора, отецъ прогналъ съ глазъ....

— Какъ! и отецъ прогналъ? спросилъ я.

— То есть, чисто-начисто отрекся: »Ты мнѣ не дочь, я тебѣ не отецъ!« Ну, я, по добротѣ души, принялъ, а вѣдь вида у ней нѣтъ никакого. Скажутъ: бѣглыхъ передерживаешь. Эхъ, сторона ты, сторонущка! кто меня замчалъ, занесъ сюда! Всѣ своя добрая воля: не на кого жаловаться.

— А какъ, вы сюда попали? спросилъ я: — вы, по выговору, не здѣшній уроженецъ.

— Изъ самой Калуги, батюшка. Такъ вотъ, любовь приковала, да и все тутъ.

— Какъ такъ?

— Да вотъ какъ. Бѣдилъ я по своему промыслу....

— По какому?

— *Былъ* у меня промыселъ: гдѣ купить, гдѣ продать. Эдакъ по всему свѣту и гуляю. Вольный казакъ! Чинишку себѣ въ аудиторіатъ зашибъ — всюду мнѣ дорога равна. Останавливаюсь, какъ бы вамъ сказать, на постояломъ дворѣ, у ихъ маменьки (указывая на жену). Ихъ маменька была сперва за капитаномъ, а потомъ вышла за отставнаго унтера. Постоялый дворъ держать. Ну, ничего. Вижу — мальчикъ больной лежитъ. Я и говорю: »Хозяюшка, чтѣ это у васъ мальчикъ больной? чѣмъ боленъ?« — »Это«, говоритъ, »у меня дочка.« Ахти мнѣ! А онѣ подвели головку, то есть, жена вотъ моя, и посмотрѣли на меня. Я посмотрѣлъ — въ сердцѣ вотъ словно чтѣ запекло. Я говорю: »Тетенька, позвольте мнѣ вашей дочери стаканъ чаю подать.« — »Извольте«, говоритъ. Вотъ я чайку, ромку, — у меня и ромъ случился. Поднялась на

ноги моя красавица. На другой день я матери платокъ, сестрѣ другой....

— Зачѣмъ же это?

— Такъ, изъ усердія; пускай пропадаетъ мое добро! Потомъ и говорю: »Тетенька, или лучше сказать, маменька! позвольте состоять съ вами на правахъ дружбы.« — »Съ нашимъ удовольствіемъ.« Ну, когда такъ, то и хорошо. Вотъ я бросился сюда-туда; люди у меня вездѣ знакомые. Должность на себя по близости принялъ. Ходить да ходить, вотъ и выходилъ.

— Стало быть, все устроилось по вашему желанію? спросилъ я.

— Не совсѣмъ. Вотчимъ впутался и взмучилъ воду въ нашемъ колодезѣ. Обѣщали дать шесть ложекъ — дали двѣ. Обѣщали дать корову — дали двухъ-годовалую телку.

— Чтѣ же вы?

— А чтѣ же? осерчалъ, бросилъ жену, пошелъ опять по своему промыслу!

— Какъ! изъ-за ложекъ и телки вы бросили жену?

— Бросилъ! кричалъ смотритель съ торжествомъ героя. — Коли что не по мнѣ — все въ дребезги! у меня нравъ такой. Любить, такъ любить, а ссориться, такъ ссориться! я таковъ, сударь мой! Меня и въ аудиторіатѣ всѣ за это любили. »Послушай, теща!« сказалъ я: »возлюбилъ я твою дочь всѣми своими чувствіями, но чрезъ твое жестокосердіе возгорѣлся, аки огонь, гнѣвъ мой! прощайте!« и былъ таковъ.

— Сильно сказано! замѣтилъ я, съ трудомъ удерживаясь отъ смѣха.

— Да чтѣ же? развѣ я дарованія не имѣю? Я самъ Пушкинъ! Покажите-ка, Маша, мое письмо!

— Въ немъ перецъ завернуть, сказала хозяйка, робко посмотрѣвъ на своего супруга.

— Ничего, долой перецъ! покажи!

Хозяйка пошла рыться въ шкапу.

— Я письмо писалъ къ ней, продолжалъ смотритель. — Самъ не являлся; бывало ѣду мимо — *шасцёю* объѣду, не покажусь, и эдакъ ровно годъ, день въ день; а письмо писалъ. Вотъ оно! слушайте!

»Непостижимый въ критикѣ предметъ, вселюбезнѣйшая фіялка и супруга моя, Марья Тихоновна! вы есть одна изъ критикъ и насмѣшекъ моего сердца....

»Долго ли намъ вѣкъ свой въ скукѣ провождать

»И въ глаза другъ друга долго ль не видать?...«

Письмо состояло изъ прозы и стиховъ равнаго достоинства. Печати этотъ вздоръ не стоитъ. Смотритель читалъ такъ комически, что я смѣялся отъ души и просилъ позволенія списать копію.

— Дарю вамъ оное! сказалъ онъ торжественно, вручая мнѣ измятый листокъ.

Я храню его до сихъ поръ въ своихъ бумагахъ, но когда оно попадаетъ мнѣ на глаза и напомнить о своемъ авторѣ, мнѣ бываетъ не до смѣху. Мнѣ представляется страшное множество этихъ загадочныхъ людей, которые у насъ не принадлежатъ ни къ какому сословію, хотя пользуются правами разныхъ сословій, этихъ неопредѣленныхъ угловатыхъ личностей, безъ правилъ, безъ характера, безъ религіозныхъ, или какихъ бы то ни было, убѣжденій. Ихъ дѣло — колотить безъ толку жену, о которой въ третьемъ лицѣ говорятъ *онъ*, *ихъ*; дружить съ мелкими чиновниками, которыхъ покровительство для нихъ необходимо; извлекать пользу изъ трудныхъ обстоятельствъ ближняго посредствомъ небольшого займа сто на сто, и такъ далѣе, и такъ далѣе... Живутъ они всегда грязно, но знаютъ, что такое ромъ, балыкъ и всякіе сыры и закуски. Дѣтей всегда выводятъ въ люди посредствомъ училищъ, присутственныхъ мѣстъ и знакомствъ съ горничными и лакеями знатныхъ людей, угощаемыми во время ихъ проѣзда съ господами. Связи у нихъ по этой части въ обѣихъ столицахъ обширныя, и сынокъ грязнаго кулака, засѣвшаго въ захолусты на станціи, подталкивается здѣсь невидимою силою снизу вверхъ, отъ управляющаго домомъ до комиссаріатскаго чиновника высшаго разбора. Лѣзетъ онъ выше и выше съ каждымъ годомъ, и наконецъ забываетъ о своемъ батюшкѣ, подобно тому, какъ взрослый волкъ не помнитъ попеченій своей матери-волчицы. Не изъ простого народа выходятъ эти созданія и равно не изъ высшаго, образованнаго сословія. Это порожденіе беззаконной, насильственной связи высшаго класса съ низшимъ, посредствомъ фельдфебельства, лакейства и другихъ столкновений, въ которыхъ одни не спрашиваютъ, а другіе не даютъ согласія на жизнь вмѣстѣ. И вотъ цѣлая туча темныхъ выродковъ распозаается по свѣту въ видѣ дворецкихъ, экономовъ, прикащиковъ, губернскихъ секретарей и всякихъ совѣтниковъ, муча однихъ наглымъ, ни передъ чѣмъ не робѣющимъ, грабежомъ, а другихъ всевозможными обманами.

Между тѣмъ, какъ мы говорили, ребенокъ въ люлькѣ проснулся. Мать взяла его и начала кормить. Я думалъ: «Что же изъ этого ребенка выйдетъ? Отца нѣтъ, мать отвергнута всѣми. Увянетъ молодость,

упадутъ силы.... что тогда она для него сдѣлаетъ? А между тѣмъ, взростетъ ребенокъ въ отчужденіи отъ своего народа, въ семьѣ такого господина, какъ этотъ смотритель. Что бы изъ него ни вышло, но добра не выйдетъ!»

Приходятъ ли самой матери въ голову такія мысли? Нѣтъ, природа дала ей противоядіе ея горестной долѣ. Она кормитъ своего ребенка, она его убаюкиваетъ, она не досыпаетъ ночей за его плачемъ, и это, покамѣстъ, наполняетъ всю ея душу. Я бы желалъ узнать, любила ли она своего обольстителя (хотя въ Украинѣ скорѣе всего можно это предполагать) и какія чувства остались теперь между нимъ и ею? но дико было бы объ этомъ разспрашивать.

Я ушелъ на другую половину, преслѣдуемый грустной фигурой молодой матери....

Иностранецъ, котораго я засталъ на станціи, ходилъ изъ угла въ уголъ. Онъ ужъ давно выпилъ свой вечерній чай (единственная отрада станціоннаго сидѣнія) и напустилъ столько дыму, курия отъ скуки папироску за папироскою, что видѣлся въ немъ, какъ призракъ. Я спросилъ:

— Неужели со вчерашняго дня никто не былъ отправленъ съ этой станціи?

Оказалось, что проѣхало нѣсколько человѣкъ.

— Съ казенными подорожными, за двумя печатями?

— Нѣтъ!

— Какъ же вамъ не даютъ лошадей?

— *Est ce que je sais?* отвѣчалъ онъ съ досадою и отчаяньемъ.

Тогда у меня вдругъ мелькнула свѣтлая мысль. Я вспомнилъ изреченія писмоводителя о губернаторскомъ проѣздѣ, и безсмыслица получила для меня практическій смыслъ. «Все служить на пользу человѣку. На то и губернаторскій проѣздъ, чтобъ была польза всѣмъ и каждому.» Смотритель не давалъ намъ лошадей единственно потому, что мы для него — люди бесполезные. Я вынулъ серебряный рубль и, вручая его безъ всякихъ околичностей смотрителю, попросилъ, нельзя ли какъ-нибудь собрать для насъ лошадей. Я прибавилъ, что и иностранца посажу съ собою. Безъ всякаго возраженія и затрудненія, онъ отдалъ приказанье однимъ словомъ; *набирать!* и черезъ четверть часа мы уѣхали, въ прекрасную ночь, при сіяніи звѣздъ, въ свѣжей степной прохладѣ.

Сколько счастья общается человѣку роскошная украинская природа, и сколько въ немъ людей, безвыходно несчастныхъ!

Попечительное, предусмотрительное, опытное и всевѣдущее началь-

ство изъ отдаленнаго, приткнутого на краю имперіи, города разсылаетъ по всему государству постановленія, обеспечивающія права и спокойствіе каждаго. На почтовыхъ станціяхъ заведены жалобныя книги, припечатанные къ столу казенною печатью. Каждый имѣетъ право вписывать въ нихъ свои жалобы, и обиженному печатно общается полное удовлетвореніе взысканіемъ съ виновныхъ по закону. Прекрасно! любо читать! Но кто тѣ, которые разбираютъ жалобы и приводятъ въ исполненіе угрозу вышшаго начальства! Какъ и подъ какими нравственными вліяніями они воспитаны? Откуда они почерпали понятія о достоинствѣ поступковъ? Наконецъ, какъ обезпечены они для насущной жизни? Не угрожаетъ ли имъ суровая, тяжкая нищета, еслибъ они довольствовались только тѣмъ, что имъ назначено въ вознагражденіе за невозможность заниматься земледѣліемъ, торговлею, промыслами, наукою и прочъ? Развѣ у насъ легко получить хорошее воспитаніе, когда для этого надобно жить мальчику въ городѣ, носить мундиръ, платить за право ученія, покупать определенное число учебниковъ, безпрестанно замѣняемыхъ новыми? Развѣ удобны у насъ сношенія между чиновными и не чиновными, чтобы имѣть случай слышать, какъ толкуютъ люди о предметахъ общежитія, какъ понимаютъ, какъ чувствуются вещи въ кругахъ, болѣе просвѣщенныхъ? Развѣ давно мы получили возможность выражать печатно мнѣніе о взяткахъ, кляузахъ и всякихъ недостойныхъ продѣлкахъ, облеченныхъ въ законную формальность? Развѣ, наконецъ, высшее начальство въ правѣ требовать отъ скудно-содержимыхъ чиновниковъ героизма честности, когда само оно не имѣетъ на столько самоотверженія, чтобы соразмѣрить плату за трудъ и дать возможность низшему чиновничьему классу жить независимо отъ безгрѣшныхъ доходовъ?.. Слѣдствіемъ такого страннаго порядка вещей, свидѣтельствующаго о неестественномъ развитіи у насъ гражданственности, являются безнаказанныя злоупотребленія, которыхъ только тысячную долю составляютъ притѣсненія проѣзжающихъ на станціяхъ. Мнѣ случалось писать жалобы самыя вопіющія и потомъ читать на нихъ рѣшенія ревизоровъ. Меня просто-напросто, какъ и всякаго, обвиняли въ напраслинѣ, или писали, что съ виновныхъ взыскано по закону. Дѣйствительно, ревизоры производятъ взысканіе, только въ свою пользу, а не во исполненіе закона; ибо извѣстно, что всякое слѣдствіе и всякій наѣздъ ревизіи оканчивается здѣсь пополненіемъ казеннаго жалованья на счетъ станціонныхъ смотрителей; и если смотритель иногда проситъ васъ не вписывать жалобы въ книгу, то онъ тутъ боится не чего другого, какъ взысканія по таксѣ за каждую жало-

бу. Чѣмъ меньше измарана у него жалобная книга, тѣмъ меньше онъ приплатится ревизору. Въ этомъ и вся штука!

Подальше, подальше отъ почтовыхъ дорогъ и станцій! Я воспользовался первой возможностью впречь въ свой походный экипажъ *долгихъ* и, въ совершенной дружбѣ съ кучеромъ-Украинцемъ, пустился изъ села въ село. Странные возникали на мой счетъ вопросы у разныхъ господъ, встрѣчавшихъ меня въ моихъ разъѣздахъ: »Чего онъ ищетъ? куда ѣдетъ? зачѣмъ не держится большой дороги и все поворачиваетъ въ захолустья?» Я совершенно знаю, что такіе вопросы предлагалъ себѣ не одинъ благоразумный чело­вѣкъ въ Украинѣ, ибо не разъ любопытство наблюдателей за мной было до того раздражено, что ко мнѣ приставали съ допросомъ обо всей моей подноготной. Сухой отвѣтъ неопредѣленными выраженіями очень не нравился любопытнымъ, но меня оставляли въ покоѣ. Впрочемъ, это относится къ сословію господствующему. Что касается до народа чернорабочаго, то его не озадачиваетъ никакое предпріятіе нашего брата: онъ все объяснилъ себѣ пословицею: *Пані якъ дурні: що схочуть, те й роблють*. Наше сословіе, при безнѣліи общественнаго мнѣнія, умѣя ладить съ закономъ, совершаетъ дѣла невѣроятныя, и народъ привыкъ ничему не удивляться.

Куда я ни приѣду, народъ отъ меня сторонится — и только. Равнодушіе у него къ нашимъ за­тѣямъ и интересамъ полное. Онъ только и думаетъ, какъ бы ему не натолкнуться на бѣду, какъ бы не сдѣлали ему какого-нибудь зла. Добра онъ рѣшительно не ожидаетъ отъ чело­вѣка, носящаго панскій образъ, и долго нужно съ нимъ говорить, много надобно представить очевидныхъ доказательствъ, чтобы онъ повѣрилъ вашему доброжелательству. Я не говорю о содержателяхъ постоянныхъ дворовъ, шинкаряхъ и торговцахъ; я говорю о народѣ, живущемъ вдали отъ насъ, въ своихъ убогихъ хатахъ, и въ-особенности о крѣпостномъ Украинскомъ народѣ. Это было сословіе боязливое, одичалое, неприсвоивавшее себѣ никакихъ правъ и защищавшееся отъ насилія только удаленіемъ и бѣгствомъ. Часто на мой зовъ поселяне и поселянки отвѣчали молчаніемъ, казались глухими и спѣшили поскорѣе скрыться изъ виду. Признаюсь, это очень досадно, и брала меня иногда злость на такую грубую недовѣрчивость; но вѣдь — это живые историческіе факты! Тутъ исторія народа — на лицо, безъ поэтического покрова. Это ея послѣднія страницы, выходящія передъ нами въ свѣтъ. Словомъ *паны* обозначаются у народа не одни такіе люди, какъ мы съ вами, благо­склонный читатель, но все носящіе панскій образъ, а между ними де-

вать десятыхъ такихъ господъ, каковъ помѣщикъ, о которомъ я сейчасъ расскажу.

Случилось мнѣ проѣзжать черезъ ярмарку; захожу я въ напленный изъ холста шалашъ купить какую-то мелочь. Ко мнѣ подходитъ фигура въ сюртукѣ и проситъ позволенія познакомиться. Эти фигуры въ сюртукахъ столько же любятъ знакомиться, сколько народъ избѣгаетъ знакомствъ. У меня есть хуторъ; поэтому сюртукъ зналъ, кто я, и рекомендовалъ себя моимъ сосѣдомъ, не забывъ упомянуть, что онъ — губернской секретарь такой-то. Имя его было мнѣ извѣстно по анекдотамъ о его вѣчныхъ ссорахъ съ сосѣдами, тоже отставными губернскими секретарями, штабсъ-капитанами и проч., которыхъ въ Украинѣ тьма тьмущая, и всё это потомственные дворяне, владѣющіе пятью, шестью, десятью, а часто и двумя только душами. Отрекомендовавшись какъ слѣдуетъ, онъ обратился къ торговцу съ вопросомъ: есть ли у него спички? Тотъ отвѣчалъ отрицательно. «Нѣтъ, у тебя есть спички! Я видѣлъ, какъ ты продавалъ. Знаешь ли, что я имѣю власть опечатать весь твой товаръ?» Торговецъ струсиль, а губернскому секретарю только то было и нужно. «Дай мнѣ полфунта табаку!» сказалъ онъ. Табакъ поданъ. «Деньги возьмешь?» Торговецъ отказался отъ денегъ, и губернской секретарь, мой сосѣдъ, потомственный дворянинъ, преспокойно удалился съ своей добычей, не заботясь и, по всей вѣроятности, даже не подозревая, какъ я смотрю на такой поступокъ.

«Между вами нѣтъ такихъ негодяевъ!» скажетъ обитатель иного околотка: «никто изъ нашихъ сосѣдей не унижится до такого поступка!» — Милостивый государь, позвольте говорить съ вами откровенно и начать характеристику вашего околотка съ васъ самихъ. Не вы ли отдавали людей въ рекруты безъ зачету: — а это развѣ лучше, чѣмъ отнять полфунта табаку у торговца? Не вы ли заставляли крестьянъ работать на панщинѣ пять дней въ недѣлю, предоставляя ему только шестой? Между вами это не считалось низостью. Не вы ли лжесвидѣтельствовали, когда сосѣдъ застрѣлъ на смерть человѣка, и выпутывали изъ бѣды тирана? Положимъ, что вы, вступившійся за честь своихъ собратій, не грабили открыто среди дня, не торговали людьми, не томили ихъ какъ негровъ на платанціяхъ, не тиранили ихъ — за лѣность, за грубость, за недосмотръ въ вашемъ хозяйствѣ; но вы все это видѣли и терпѣли, вы вступали въ родство и дружбу съ ворами и тиранами, женились на ихъ дочеряхъ, выдавали за нихъ дѣтей своихъ: развѣ не одному суду съ ними вы подлежите? Народъ

отвергся всѣхъ васъ, а вмѣстѣ съ вами и тѣхъ, у кого болитъ за него сердце и кто радъ бы, да не въ силахъ, ему помочь.

Есть между вами такіе, которые даже и не знаютъ, тяжело ли у нихъ былонароду, страдалъ ли онъ, или благоденствовалъ. Ваше вниманіе устремлено на извѣстную отрасль промышленности—табакъ ли это, сахаръ ли, или просто земледѣліе—и вы только соразмѣрили рабочія силы съ количествомъ добываемаго матеріала; народа вы не видѣли, нуждъ и страданій его не знали. Управители и прикащики замѣняли для васъ его голосъ. Имѣнія ваши процвѣтали, доходы росли, и вы, съ своей точки зрѣнія, вправѣ сказать, что вашимъ крестьянамъ у васъ хорошо, или по крайней мѣрѣ не худо. А послушайте, какъ говоритъ народъ о вашихъ сахарныхъ заводахъ, о табачныхъ плантаціяхъ и панщинѣ вообще. Не возражайте, что лѣнтяи ничѣмъ не будутъ довольны. Голосъ народа поднялся на такую ноту, которой не возьмутъ лѣнность и праздность. Уже по всему краю ходятъ пѣсни про ваше управленіе: страданія народа возвысились до поэтического пафоса. Мы имѣемъ думы изъ временъ такъ-называемаго польскаго ига, когда подобные вамъ паны, вѣчно нуждаясь въ деньгахъ для роскошной жизни, отдавали въ аренду жидамъ все, что могли отдать, когда жены и дочери простолюдиновъ дѣлались добычею панскаго еластолюбія. Какой грозный тонъ имѣютъ эти думы, при всемъ спокойствіи своего речитатива! Тотъ самый тонъ слышится и въ современныхъ украинскихъ пѣсняхъ, воспѣвающихъ бѣдствія народа подъ гнетомъ крѣпостного права. Вотъ эти пѣсни:

I.

Изза горъ вітеръ віє,
А въ долині тихо:
Добре було на Україні,
А тепѣра ліхо!

За молодіхъ панів стало
Трудно на роботу:
Увесь тиждень на панщині,
А собі въ суботу.

А въ неділю до східь-сонця
Въ усі дзвони дзвонять,
Десятчики підъ віконню.

На панщину гонять:

Чоловікамъ за неводомъ
Раненько вставати,
Старімъ бабамъ крупі дроти
Та ще й плаття прати,

Молодицямъ по світлицяхъ
Мості шарувати,
Малімъ дітямъ пір'я драги
П тютюнъ вязати.

Хвалілася наша пані —
Добре въ неї жити...
Ой та брешешъ же ти пані!
Плачуть наші діти!

II.

Була Польща, була Польща,
Та й стала Росія:
Синь за батька не заступить,
А батько за сина.
Синь иде на степъ косити,
Батько молотити,
Їго мати старенькая —
На ланъ жита жати,
Їго дочка паніночка —
Тютюнъ пахати.

Сіли вони обідати —
Гіркий нашъ обіде!
Озирну́тца позадь себе,
Ажъ прикащикъ иде.

Не далеко доїжджає,
Банчу́къ розпускає:
»Чому́ се васъ, вражі люде,
По гробе немає?»

—»Ой якъ же намъ, добродію,
По трое ходити?
Покідали маліхъ дітей,
Нікому гледіти.«

Ой ходить ніпъ по църковці
Та въ книжку читає:
»Чому́ се васъ, добрі люде,
До църкви немає?»

— «Ой якъ же намъ, панбченьку,
До церкви ходити?
Селомъ идуть, загадують
На тїкъ молотити!»

У нашої сударині
Шовкова спідниця;
Идуть люде изъ панщини —
Зійшла вже зорниця.

У нашої сударині
Золоті сережки;
Идуть люде изъ панщини,
Не бачать и стежки!

У нашої сударині
Гаптована хустка;
Осталася въ насъ по селу
Не одна хата пуста.

III.

Сонъ головоньку хитає.
Милый мила покидає
Та зъ дрібними діточками...
Плаче мила слізочками.
Ой якъ вийду за ворота —
Нема мого срібла-злата!
Летить воронъ сизокрілий...
«Скажи, воронъ, де мій милый?»
— «Ой твій милый на роботі
Та у сахарнімъ заводі;
Тамъ и днює, и ночує,
Дзвони дзвонять — вінъ не чує,
Візьме топоръ да й майстриє!»

Сахарные заводы и табачныя плантаціи суть два зла, которымъ подвергся въ иныхъ мѣстахъ украинскій крѣпостной народъ, испытывъ уже столько другихъ бѣдствій. Частые пожары на сахарныхъ заводахъ, справедливо приписываемые крестьянамъ, заставили многихъ помѣщиковъ соединить свои выгоды съ крестьянскими, установивъ на заводахъ задѣльную плату для чернорабочихъ, и въ нѣкоторыхъ имѣніяхъ поселяне благословляютъ помѣщиковъ за выдѣлку сахара. Но зато сосѣдніе землевладѣльцы, и особенно мелкоимѣстные, налегали на своихъ крестьянъ изо всей силы, чтобъ добыть побольше берковцевъ буряковъ,

доставляемыхъ на заводы. Зато многіе высылали своихъ людей верстъ за 400 и далѣе, отдавъ ихъ на полгода въ тяжкую работу на сахарные заводы.

Возвратясь изъ путешествія, часто утомительнаго и соединеннаго со множествомъ неудобствъ, по бѣдности закрѣпощеннаго края, я спрашиваю теперь у себя: зачѣмъ я ѣздилъ въ Украину? чего мнѣ хотѣлось отъ этого народа? какой отрады искалъ я отъ бесѣды съ нимъ? Я напередъ зналъ, какого роду сцены представятся мнѣ въ Украинѣ. Мало изучивъ мѣстностей украинскихъ, посѣтивъ немного селъ и городовъ, я слишкомъ много видѣлъ страданій человѣческихъ на этой почвѣ, напоенной кровью въ борьбѣ за свободу. Зачѣмъ же мнѣ было набирать въ свою память еще новые вопіющіе образы?... Не нахожу отвѣта на эти вопросы. Какая-то непреодолимая сила влечетъ меня смотрѣть на слезы народа, которому нечѣмъ помочь, потому что сердца богатыхъ и сильныхъ ожесточились до крайности, сдѣлавъ роскошь непремѣннымъ условіемъ своего существованія. Довольно же мнѣ выставлять на общественный судъ *безгуманныхъ* злодѣевъ, на которыхъ нѣтъ возможности указывать пальцемъ передъ глазами людей благородныхъ! Расскажу развѣ фактъ обскурантизма, превосходящій всякое вѣроятіе. Онъ, по своей дикости и величію изувѣрства, будетъ здѣсь то, что въ концертѣ финалъ, въ которомъ оркестръ, собравъ всѣ свои громоносныя средства, приводитъ въ трепетъ нервы слушателя и заставляетъ его ждать, какъ радости, послѣдней ноты. Замолчавъ наконецъ объ ужасахъ разврата умовъ и сердецъ человѣческихъ, я надѣюсь одолжить читателя больше, чѣмъ самимъ повѣствованіемъ.

Заѣзжаю въ одинъ монастырь, пріобрѣтаю подаваніемъ на молитвы дружбу престарѣлаго отшельника, освѣдомляюсь о книгахъ, составляющихъ наслѣдіе монастыря послѣ смиренныхъ старинныхъ трудолюбцевъ, и получаю простодушный и спокойный отвѣтъ:

— Были, точно были книги, и пронасть ихъ лежала горами на хорахъ. Знаете, въ этомъ краю когда-то водились паписты и уніаты, такъ они много оставили послѣ себя всякихъ рукописей, а что за рукописи такіа, Богъ ихъ знаетъ. Самъ я тѣхъ книгъ не читалъ, да и никто у насъ не прочелъ бы. Иное написано Богъ знаетъ покаковски, а иное хоть и понашему, да не при насъ писано: крючки да титлы, и не разберешь, что оно такое. А картинокъ много было, и буквы фигурныя, всё кистью раздѣлано и красками, да на что оно? Пустой трудъ! Мало, видно, было въ старину прилежанія къ благочестію, а больше къ

суетъ міра сего. Хоть бы вотъ и переплеты: всё кожа да золото; вѣдь оно денегъ стоило, а на что оно монастырю? Книги совсѣмъ не церковныя, а Богъ знаетъ какія. Не годилось бы такихъ и держать въ монастырѣ. Только мѣсто занимаютъ. Набралось ихъ сотъ до пяти... куда съ ними дѣваться? Вотъ покойный настоятель и говоритъ мнѣ: «Что намъ, отецъ казначей, дѣлать съ этими книгами? на что они намъ? Продать бы ихъ съ разрѣшенія владыки». — «А кто ихъ купить?» говорю я. «Кому охота читать старыя книги, когда есть новыя?» — «Найдутся, братъ», говоритъ отецъ настоятель: «есть много людей, которымъ нечего дѣлать. А вотъ въ чемъ искушеніе: что въ нихъ написано? Мы съ тобой, съ нашими глазами, не разберемъ, да и младшая братія едва ли съумѣетъ... вѣдь пробовали же, и только картинки повывали. Ты, братъ, смотри,» говоритъ мнѣ, все-таки настоятель, «по кельямъ не позволяя наклеивать этой пустоши, чтобъ не вышло какого окаянства. А сжечь бы эти проклятыя книги. Вѣдь въ нихъ — чего добраго? — что-нибудь найдется и въ осужденіе нашей вѣры! Паписты, унія, — все это гнѣздилося тутъ съ своими училищами, — вотъ и книгъ наплодили. Не повѣрю я», говоритъ, «чтобъ благочестивая душа занималась такимъ маразмомъ. Суета мірекая, какъ у всѣхъ этихъ католиковъ, не здѣсь будь они поминуты!» Такъ говорилъ отецъ настоятель, да и самъ я такъ думаю.

— Ну, что же вы сдѣлали съ книгами? спросилъ я, стараясь владѣть собой и предвидя его отвѣтъ.

— Что же? мы подумали, подумали: продавать ихъ нѣкому, да еще пожалуй распространится ересь латинская... Богъ знаетъ, что въ тѣхъ книгахъ написано! Такъ мы и рѣшили съ отцемъ настоятелемъ: такъ какъ въ описи монастырскаго имущества онѣ, за негодностью, не показаны, то сжечь ихъ, во избѣжаніе всякаго грѣха.

— И вы сожгли ихъ? вскричалъ я, какъ актеръ на театрѣ. (Въ воображеніи моемъ представились лѣтописи и записки современниковъ, Богъ знаетъ какихъ вѣковъ.)

— Да что же? Разумѣется сожгли! отвѣчалъ спокойно инокъ. — Двѣ зимы топили печи этими окаянными книгами. Я себѣ только защепки отрывалъ (1).

1857, октября 18. Петербургъ.

П. Кулишъ.

(1) Не могу не прибавить, что въ одномъ древнемъ монастырѣ велѣно привести въ порядокъ старинныя книги и рукописи и составить имъ опись. Библіотекарь исполнилъ дѣло по крайнему своему разумѣнію: которыя книги и рукописи не имѣли заглавныхъ листовъ, или въ которыхъ не подѣ силу было ему разобрать и понять заглавіе, онѣ всѣ сжегъ, для порядка.

ПАНЯНОЧЦІ.

Паняночко-коханочко,
Мій рожевий квіте!
Чомъ не хочешъ, паняночко,
Ділочка робіти?
Ти розумна, паняночко,—
На добро́ й трудіся!—
Изъ сестрами изъ меншими
Розумомъ діліся! —
Хай на зѣмлю сонце сяє—
Правда въ світі буде,
Хай и крепакі познають,
Що и вони — люде!
—»Якъ же можна, щобъ я таку
Роботу робіла?!
Щобъ я літа молодії
Свої загубіла?
Щобъ я своєю голівоньку
Панську натруділа,
За чорною роботою
Ручки потоміла?
Дала міні мати врѳду
И карії очи
Не на тее, щобъ стратила
Я свій вікъ дівочий.«
Паняночко-коханочко! —
Нігде правди діти—
Такіхъ якъ ти намъ не треба
На Божому світі...

Микола́йчикъ Блоко́пийтий.

Ой квіточокъ підъ росою нагинаєтця —
Дівчинонька надъ козакомъ насміхаєтця:
— Шкода тобі, козаченьку, залицятися! —
Намъ зъ тобою, мое серце, не побратися.

Геть-геть далій, козаченьку, одчепись
И до мене молодіи не горнись!
Бо я зроду недоблюдіть не люблю —
Свого віку за тобою не згублю...

Въ мене душа українська,
Щире серце въ грудяхъ —
Міні щірий українець
Й дружиною буде:
Бо я — дочка України
И не забуваю
Свою матір: щіримъ серцемъ
Ії поважаю:

А ти, серце-козаченьку,
Хочъ ти й любий й мійлий,
Забувъ-еси свою матір,
Орле сизокрилий!
Мати плаче — въ тебе-жъ серце
Не стогне, не бьєтця
И до неї щіримъ словомъ
Вонó не озвєтця.

Не поможешъ, не порадивъ
Ти матір старую, —
Ти не любишъ, не шануєшъ
Правдоньку свитую.

Геть-же, геть-же, козаченьку,
Геть, моє кохання!

Шкода, серце! — марне буде
Твое залицання.»

Миколáйчикъ Білокопíтий

РУСИНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

НАДЬ ЗБРУЧЕМЪ. ⁽¹⁾

I.

Якъ наглядить парубокъ собі дівку, съ котрою мавъ би одружитись, то посилає до неї кого-небудь, щобъ дознатись, яка думка въ неї и въ її батька и матері. Се звѣтця: »послávъ людéй« або по-просту: »пíслáвсь до неї.« Коли тамъ ёму раді, то одкажуть: »приходьте, приходьте, ёкось-то буде.« Коли жъ не раді, то кажуть: »нехай вамъ Богъ дає зъ однієї сторони, а намъ зъ другої«, або инше якъ-небудь.

Парубоцтво чуткє въ селі на такі посилки, и коли парубокъ котрий, підіславшись де-небудь нерозважно, вхопить гарбуза, або якъ тамъ кажуть: »макогінъ обліже«, то такъ и знай, що ёму безпремінно до ранку вістроять здоровенний макогінъ изъ солони на громадську потіху, що, мовъ, не »въ своє встрівъ.«

(1) Изъ книжки: »Народніи звичаї и обряди знадъ Збруча. Описаніи Ігнатомъ Галькомъ. Часть перва. Львовъ, 1861.« Д-й Галько каже, що ті народніи звичаї, що вінъ описує, бачивъ вінъ по-надъ річкою Збручемъ, у трéхъ невеличкихъ сéлахъ: Дудківці, Раштівці и Соробці. Тутъ, каже, убрания мішаєтця: *добіи опончі зъ чорними сірjакáми*. Тимъ способомъ Підгірjя и Понизjя подають тутá однó другóму все, що въ нихъ зъ давніхъ давнєхъ zostалося руськихъ неперушенихъ звичаївъ.

Певне діло, що надъ весільніи звичаї и пісні немає въ побитіи народнєму нічого давнїйшого. Однакові жъ вони у Галицькихъ Русняківъ и въ насъ Украинцівъ, — всіє нехай вбачає. Хто жъ теперъ скаже, що сі народи не рідні міжъ себе? Нехай Поляки и Німці скільки хочуть пішуть, що Галичане — їхъ одріддя, їхъ перевертні, їхъ давній нащадокъ. Одна мова, одні пісні, одні звичаї въ обóхъ народівъ тільки того не вдáрять, хто мóви народнєї не знає, пісєнь не слухає, звичаїми гордїє.

Ред.

Коли раді посланцєві, то ввечері берє парубокъ кварту горілки въ кишеню и, порадившись зъ старостою про *властивє слово*, запиває зъ нимъ могоричь. Се звѣтця *Словини*.

II.

Самє жъ весілля справляють у неділю. Въ четвѣрь передъ тією неділею, въ котрѹ має бѹти весілля, просвѣтана дівчина, що почавши одъ словинъ звѣтця *княийнею* и одягаєтця въ празникѡву одѣжу, особліво жъ голову убірає квітками и стрічками, що ажъ по плечахъ спускаютьця, прибірає собі дружку и піддружку, идє зъ ними за барвінкомъ на вінки и, нарвавши єго скільки трєба, кліче до сєбе скільки спромѡже дівчатъ на *вінкоплєтини*. Вінкоплєтини справляють увечері. Молодій князь зъ дружкою и сь піддружкою и зъ музиками прійде туді жъ.

Вінѡкъ для княгині плетуть на *косінці* сь прядіва, а для князя — або тежъ на такій сямій *косінці*, або жъ вишивають изъ саміхъ листѡчківъ барвінковихъ на *плітї* солом'яній, яку беруть для брилівъ.

На тихъ *вінкоплєтинахъ* княгиня позасажує дівчатъ кругѡмъ стѡлу, а самā садовитця де-небудь окрѡме; а князь изъ дружками и музиками садовитця коло порѡгу. Дружка берє *косінку*, що княгині до вінка, и квітѡчку барвінку, що посипаний лежить на стѡлі, и «благословитця до отця и до мѣтери», то бачъ — каже трічі: «прошѹ, панѡтче, поблагословити.» Бѣтько тежъ трічі одповідає: «нехай Богъ благословить.» Такъ сѣмо и до мѣтери: «прошѹ, пані-мѣтко, благословити», до трѣхъ разъ, приказуючи: «по пѣрший разъ», «повторне», «по-тройці.» Мѣти одновідає друзці такъ сѣмо, якъ и бѣтько.

Тоді дружка привязую оцѡ благословѣнну квітку до косінки и покладає цей отгѡкъ початий вінѡкъ на стѡлі, а доплітають єго вже дівчата, що сидять поза стѡломъ, співѡючи:

1. Благослові, Бѡженьку!

Благослові, Бѡженьку,

Та й ти, рідний бѣтьнку,

Своєму дитѣтку (2)

Вінѡчокъ сплітати.

Благослові, Бѡженьку, (2)

Та й ти, рідна мѣтинко,

Своєму дитѣтку, и *дѡлі*.

Благослові, Бѡженьку,

И ти, рідний батеньку,
Та й ти, Божая Мати,
Будешъ намъ помагати
Віночокъ сплітати.

2. Зъ зімі на весну походить,
Івanko горóдець горóдить,
До нёго Марiня вихóдить:
»Горóді, Івaню, горóдець,
Бúдемо садiли барвiнець,
То тобi, то мiні на вiнець.«
Ой скóчила Марiсенька въ горóдець,
А за нею Івanko молóдець;
Ой скóчила Марiня на хвiльку,
Нарiзала запáску барвiнку, —
Тiльки то еi присiвку.

3. Зацвiлi фiялочки, зацвiлi,
Всю гóру крутýю окрiли,
Пно стéженька малéнька,
Кудá ходiла Марiся молодéнька,
За нею батенько слiдóю.
»Не ходi, батеньку, за мною:
Не маю я порáдоньки съ тобóю.«
Зацвiлi фiялочки, зацвiлi,
Всю гóру крутýю окрiли;
Пно стéженька малéнька,
Кудá ходiла Марiся молодéнька,
За нею матiнка слiдóю — *и вiдiть такъ.*
Зацвiлi фiялочки, зацвiлi,
Всю гóру крутýю окрiли,
Пно стéженька малéнька,
Кудi ходiла Марiся молодéнька,
За нею Івaнё слiдóю.
»Ходi, ходi, Івaню, за мною:
Маю я порáдоньку съ тобóю.«

4. Вийся, вiнóчку, глáдко, (2)
Якъ червóне яблóко:
Пiдемо мéжнi лóди,
Нáша слáвонька бúде.

5. Де ти, барвiнку, рiсць, рiсць,
Що такий красний вiрiсць?
Я въ лiсi при керпiцi,
При студéній водiцi;
Менé водá пiдходiла,
Менé вона холодiла;
Прийшóвъ часъ-годiнонька,
Вирiзала княгiнонька,
Молодая Марiсенька,

Доплітаючи вінка княгині, дівчата співають:

6. Летіла сорόка, чичече,
Сіла сі на стόликъ, щебече:
Вплелі-сьмо вінóчокъ и вдáтний,
Вже тобі, Марісю, остáтний.
Ой встань, Марісю, не сиди,
На свій ся вінóчокъ подиви.
Вплелі-сьмо вінóчокъ и вдáтний,
Вже тобі, Марісю, остáтний.
7. Казáвъ-есь, бáтеньку, не дась мя,
А теперъ кáжешъ, віддась мя.
На щó я вінóчокъ той плелá,
Коли въ нímъ не бóду ходíла?
Постáвлю въ світлoньці — зів'яне,
Пущú на Дуна́й — поплине,
Ой вже моє паня́нство загі́не.
8. Ой по горі полоні́ченьки, —
Мої любі вечерні́ченьки!
Вжежъ бо мi на васъ не ході́тоньки,
Съ паня́нками не дружі́тоньки!
Чи я зілю не вгодíла,
Щобъ въ вінóчку не ходíла?
Ой вже жъ бо я та й не вгóджу,
Якъ той вінóчокъ схóджу.
9. Просíла Марісенька дівочóкъ,
Щоби їй вплелі вінóчокъ
А въ субóтoньку на хвiльку,
А въ недiленьку всю днiнку,
А въ понедiлокъ скинь вінóкъ
Зъ золотiми бiндочками на кiлóкъ.

Уплiвши вінóкъ для княгині, берóтця плести дрóгий для князя, и співають:

10. А вчóра зъ вéчера папорóшенька впáла, (2)
А въ опівночи дрóбенъ до́щикъ пішовъ,
А передi днемъ вода зі́лля забрáла —
Съ чо́го жъ ми бóдемо князевi вiнець плелi?
Ой е въ горóдцi хрещáстний барвiнокъ,
Съ то́го ми бóдемо князевi вінóкъ плелi.
11. Ой е въ лóзи калiна, (2)
Бiлимъ цвiтомъ зацвiлá.
Пiшли їi дружкi рвáти, (2)
Не далáся ламáти;
Ажъ пiшлá Марісенька,
Нарвáла, наламáла
Та и внеслá до світлoньки
Меже крáснiї дiвoньки.

12. Една була тополенька вѣ тимъ садѹ,
Една була Марісенька вѣ тимъ домѹ.
Буйинні вітри віяли,
Съ тополі лістя не звіяли,
Ажъ сходовий вітеръ повіявъ,
Съ тополі лістячко звіявъ.

Една була тополенька вѣ тимъ садѹ,
Една була Марісенька вѣ тимъ домѹ.
Всі хлопці на нію вважали,
Но Марісенки не взяли,
А Івасенько якъ наваживъ,
Та й Марісеньку собі взявъ.

13. Ой ходіла Марісенька по садѹ,
Та саділа садъ-виноградъ до рядѹ,
Поливала го ситію,
Просіла батенька просьбю:
»Запріай, батеньку, ворітця,
Не пускай Івасенька молодця,
Бо приїде Івасенько зъ боярами,
Та й вітопче садъ-виноградъ кониками.

14. Ой по-підъ лісѡкъ, лісѡкъ
Припавъ дрібненький сніжѡкъ.
Маріня походіла,
Слідоньки поробіла.
Засіли на нію ловці —
Раштовецькні хлопці,
Коники потімлі —
Маріні не зловіли.

Ой по-підъ лісѡкъ, лісѡкъ
Припавъ дрібненький сніжѡкъ.
Маріня походіла,
Слідоньки поробіла.
Засіли на нію ловці —
Дубковецькні хлопці,
И коників не втоміли,
И Маріню изловіли.

Доплітаючи вінка кнйзеві, співають:

15. Дайся, Іваню, чѹти,
Не хтять ся вінки віти
Безъ мѣду, безъ горілки,
Безъ Марісеньки дівки.

Тоді молодій дбає про *почесну* для дівчатъ, оддаючи за-для сѣго
дружбі своєму пляшку горілки. Дружба пѣе до дружки, дружка до

молодої, а одъ молодой чарка йде по всіхъ дівчатахъ, а дівчата въ той часъ, якъ їхъ частують, прикладають дружбі прикладки, співаючи:

16. Дружба ножá не має, (2)
 Намъ хлѣба не вкрає;
 Дайте му колодачá,
 Най намъ вкрає калачá.

Та знову, після посѣлку, прикладають друзі:

17. Було щó їсти-пíti, (2)
 Нікому припросíti:
 Марісенька молоденька,
 Дружечка пишненька.
 Не диві́йтеся томú:
 Не дружила ні́кому;
 Перший ся разъ придалó,
 И то ся не вдалó.

Якъ почастують усіхъ, то дружка берé вінóкъ и кладé княгині на голову, а дружба трóхи зъ нею потанцює. Потімъ дружба сплітає другий вінóкъ, и всі дівчата по черзѣ кладуть ёго собі на хвилину на голову; потімъ кладуть обидва вінки разомъ на два буханці хлѣба, на столі, и такъ лежãть ужé вінки ажъ до субóти. Дівчата вихóдять зза стóлу, співаючи:

18. На двірѣ танцювати, (2)
 Дружбоньки оглядати.
 Чи въ синіхъ сукмáнахъ,
 Чи въ жóвтихъ чобóтахъ,
 Чи висóкі підкóви,
 Чи не криві нóги?

Перетанцювавши два танці, розіхóдятця по домівкахъ.

III.

Въ п'ятницю ввечері бувають «заручини». Заручаютьца обѣ молоді, при сѣму буває и рідь молодого и молодой. Рóдичі молодого и молодой, и самі молоді, зібравшись докúпи, разомъ усѣ кладуть праву рúку на одну велику кúпу; тоді старóста обв'язує їхъ усіхъ рушникóмъ, приказуючи: «цей гудзь в'яжетця вже не на рікъ и не на два, а на цілий вікъ; хто ёго розв'яже, мусить заплатити велику пѣню: 100 золотіхъ дасть на кóрчму, а три крайцáрі на цѣркву.»

У сихъ словахъ треба зрозуміти те, що хто зневажає заручинами, той буде нечесно жити; отъ, приміромъ, вікъ свій проведе у п'янстві, забувши й Бога.

На заручинахъ родичі молодого и молодіи, по спроможності и добрій ласці своїй, обрікають молодятамъ подарунки, хто худобою, хто пашнею, або другимъ чимъ. Княгиня тежъ, по зажитку свого батька и матері, на пам'ятку дає своїмъ товаришкамъ-дівчатамъ невеличкі білі рушники; а вони такъ співають при с'ему ділі:

19. Ой вже, Маріню, по заручинахъ!

Погадай теперъ собі:

За чужої матіноньки

Сніданенька не буде,

Обідець — підъ полудня;

Но обідъ на стілъ дають —

Маріню висплають:

Пди, Маріню, по воду

До широккого броду.

Нижъ Маріня съ водовъ прийшла,

Вже й вечєра відійшла.

Теперъ, Маріню, помій миски

И цінювни лижки,

И течєнні тарєлі,

Не стало ті вечєрі!

Тільки я й вечєряла —

Де стала, заплакала. ⁽¹⁾

IV.

Въ суботу, коли можна, бувають «поминки по покійникахъ». Обоє молоді зо всею своєю дружиною йдуть до сповіді, а потімъ зъ цєркви обоє повертаютьця до-дому. Тутъ до їхъ збираютьця родичі, и буває обідъ. Після обідá молодіхъ «виражають на село прохати на весілля». У молодіи се робитьця такічки:

Насампередъ треба сказати, що въ суботу вже збирають увесь весільний причєтъ обохъ молодіхъ, — молодий підбірає двохъ «свахъ и світільку», молодá — тежъ двохъ «свахъ», та ще «брата», або «дівочого дружба». Свахами бувають молодіицї изъ рідні, такъ сáмо й світілька и братъ изъ рідні, світілька — дівка, а той — парубокъ. Вони повинна бѣ бути сві-

⁽¹⁾ Сі заручини бувають у Кругєльці, за дві милі далі, де люде ходять уже чісто въ саміхъ чорнихъ сріякахъ.

тілкою рідна сестра молодого, а «дівочимъ дружбою» — рідний братъ молодіі. Можна се бачити въ тому, що вони мають робити на весіллі. Коли жъ у молодого немає сестри, що вміла бъ світількою бути, а въ молодіі немає такого брата, то треба тільки, щобъ світілька и дівочий дружба були изъ рідні, хоча й не близької.

По обіді въ суботу княгиня йде до комори, а коли немає комори при хаті, то до сіней; дівочий дружба за нею.

Тоді дружки зъ іншими дівчатами починають співати:

20. Дайте намъ стільця,
Щіточки й гребінця, —
Дайте намъ й кожуха,
Нехай сіде молодуха,
Косу росу (¹) чесати,
На село виправляти.

21. За горі соненько, за горі,
Виведи, братчику, сестру зъ комори,
Посади її на стілець,
Дай намъ щітку, гребінець,
Косу росу чесати,
На село виправляти.

Тимъ часомъ дівочий дружба приводить княгиню до світлиці, садить її на стілець, накритий вивернутимъ кожухомъ, шукає *гребінця* и *щітки*, що нею прядиво (кудэлицю) счісують, а дівчата співають:

22. Посадивъ братъ сестру на стілець,
Самъ поїхавъ до Чернець (²)
Купувати щітку й гребінець,
Розчесати косу росу підъ вінець.

Потімъ дружба підходить вже зъ гребінцемъ, щіткою й ножикомъ, и благословитця до опця й матері «разъ, вдрўге, втрєте» тими словами: «Прощу, паноче, благословєния», а до матері: «паніматко». На те обєе вони такъ одказують: «нехай Богъ благословить». Тоді дружба розрізає ножикомъ заплітки у косі и відходить, а дружкў розплітають косу, співаючи:

23. Благослові, Боженьку
И отецъ и мати,
Своєму дитяті
Косу розплітати.

(¹) Росу. — (²) Абб Німець.

24. Де твої, Марисенько, ковалі,
Що твою кісоньку кували? —
Нехай же прийдуть, розкують,
Нехай сі срібро-злото заберуть.

25. Ой прбсо, прбсо волотті!
Ой косо рбсо, жаль мі тя:
Не рікь я тебе плекала,
Молодімь борщикомь змивала,
Шовкововь хусточковь стерала,

Золотімь гребінцемь чесала,
Будучи вь місті, шпиліла,
Идучи попід гай, маїла,
Тоже-мь тя, кісонько, строїла!

Росплівши косу, дівчата співають такої:

26. Приступі, батеньку, кь мені,
Розчеші кісоцьку мені
Білими рученьками,
Дрібними слізеньками:
Легкиї рученьки твої
При головоньці моїй.

Сей самої співають зновь матері и всей родині до самого найменшого. Подають їмь по черзі гребінець, и кожне підступивши, поводить тричі гребінцемь надь головою княгині, потімь цілує її вь лобь, а вона їмь обидві руки. За дшу забірає сей звичай, и безь великого плачу не обходитця.

Навпіслі дружка гładко рочісує косу гребінцемь и шіткою, и обвізує молодій голову *гарасівкою*. Тимь часомь дівчата співають:

27. Підь вікномь терень тешуть,
А вь хаті косу чешуть.
Підь вікномь черешенька;
Підь нею Марисенька
Косу рбсу чесала,
Батенька прикликала:
»Батеньку голубочку,
Розчеші мі кісочку.
— Е вь тебе дружечка,
Найвірніша служечка,
У неї рученьки білі
До головоньки твоїй.

Мати берє вінюкь, благословітця до старости »разь«, »вдрўге«, »втрєте«, кажучи: »прошў, па́не старосто, благословіти«, и якь одка-

же вінъ тричі: «нехай Богъ благословить», цілує ма́ти го́лову кня́гіні зъ обо́хъ бо́ківъ и чо́ло, и накла́дає на не́ї ви́но́къ. Кня́гіня цілує обидві ру́ки ма́тері, по́тімъ дру́жка пришива́є їй на го́лові ви́но́къ до *гарасівки*, щобъ вінъ не спа́в зъ го́лові, якъ ста́не вона́ проха́ти благослове́ння, а дівча́та співа́ють:

28. Ой чи о́го́нь, чи по́ломінь пала́є?
На Ма́рісоньці зо́лотий ви́нець сия́є:
То́ж-то, Ма́рісю, ла́дний,
То́ж-то, Ма́рісю, вда́тний,
Але́ жь бо й оста́тний!

Якъ приладна́ють дру́жкі ви́но́къ наго́лові, тоді́ вета́є кня́гіня изъ сті́льця, а ба́тько й ма́ти — а ко́лі е, то й ді́дь и ба́ба, — ма́ючи ко́жне при со́бі два хлі́би, садовля́тця на ослоні́, покриті́мъ ви́вернутимъ ко́жухомъ. То́ді ста́роста, де́ржачи вь ру́кахъ, для почо́ту, па́лицю, ста́новить мо́лодую пе́редь ни́ми и промовля́є до і́хъ до трё́хъ разъ такъ: «Мі́лий панóче! ми́ла пані́ма́тко! ото ста́ла пе́редь ва́ми ва́ша дити́на, якъ я́нголь пе́редь Го́сподемъ Бо́гомъ. Вона́ ма́є пере́йти до ста́ну жіно́чого и про́сить ва́шого ро́дительско́го благослове́ння. Мо́же, їй до́водило́сь не оди́нь разъ не послуха́ти васъ и прогні́вати непокі́рливимъ сло́вомъ. Про́шу для се́го по пе́ршому́ разу: про́стите їй усе́. Ко́мυ оте́ць и ма́ти на землі́ про́вину одпу́ска́ють, то́му и оте́ць нашъ на небеса́хъ не па́м'ята́є грі́ха. Для се́го про́шу: про́стите їй усе́, благослови́ть її ши́ро, поба́тьківе́ски та по ма́теринеско́му, та й вь ща́сливу го́дину ви́правіть на се́ло.»

То́ді мо́лода па́дає і́мъ у но́ги; вони́ кла́дуть їй хлі́б на го́лову и благословля́ють: «нехай те́бе Богъ благослови́ть ща́стямъ, здо́ров'ямъ, до́брою до́лею и ща́сливимъ заробі́ткомъ, щобъ ти бу́ла, якъ оці́ свята́я земля́.»

По тре́тій мо́ві, якъ ма́є мо́лода втре́те до ні́гъ вкло́нитися, дівча́та співа́ють зно́ву:

29. Пе́рший разъ, Ма́рісе́нко, пе́рший разъ,
Покло́нися ба́тькови́ зо сто разъ:
Не рі́к те́бе ба́тье́нко годувавъ,
Ни́ж ся тво́го поклóньку доче́кавъ.

Тее́ са́ме прикла́дують и до ма́тери; по́тімъ, якъ почне́ мо́лода кла́н'ятися ро́дині и всі́мъ, хто е вь ха́ті и хто де стої́ть, співа́ють:

30. Гра́йте, му́зички, рі́зко,
Кла́няйся, Ма́ріню, ни́зько
Отце́ві, ма́тіноньці,
Всій сво́ій ро́динюньці
И найме́ншій дити́нюньці,

Не єдинъ ті скаже:
Благослові ти, Бóже.

31. Чорная терніпонька,
Маріся дитіпонька,
Низенько ся кланіє,
На сёрцю жаль має.

Приступайся близенько,
Кланайся, сердёнко,
Не єдинъ ті скаже:
Благослові ти, Бóже.

При кінці тихъ поклонівъ виходять батько й ма́ти, зъ двома хлібами и дрібкомъ со́ли, а ма́ти ще й зъ святою водою, и становля́тця—ба́тько коло одного, а ма́ти коло дру́гого одвірка передъ ха́тою. Якъ скінча́ють-ця покло́ни, то й ста́роста вихо́дить до си́ней, а дру́жба дівочий провожа́є молоді́ зъ дру́жками на село́. Підступі́вши до ха́тніх дvereй, мо́лода́ благослови́тця у ста́рости три́чі, а нави́селя вінъ виво́дить вь двeряхъ ша́пкою хре́сть, ка́жучи: «самъ Хри́сте́ Бóже, благослови́ васъ», и вихо́дить до си́ней, а за нимъ мо́лода́, дру́жка и оста́тні. Коло си́нешнихъ дvereй зно́ву три́чі благослови́тця у ста́рости, и напослідо́к вихо́дить на двiрь, прохóдючи помі́ж ба́тькомъ, ма́тірью, що сто́ять съ хлібо́мъ коло одві́рківъ. За нимъ и мо́лодо́ю вихо́дять на двiрь и дiвча́та, співа́ючи:

32. Марісю ма́тинка роди́ла,
Місяце́м городи́ла,
Сóнье́нкомъ впереза́ла,
На село́ виправля́ла.

Иди́, си́нку, вь щасли́ву го́динку,
Испро́си собі́ всю́ свою́ ро́динку,
Бли́зькю́, далéкую,
Вели́ку, малéнькую.

Дру́жба зъ мо́лодо́ю и дру́жками стаю́ть середъ двóру, ма́ти дає́ їмъ обiдва свої́ буха́нці, а са́ма зъ ба́тькомъ, що йде́ по́переду съ хлібо́мъ и сі́ллю, обхо́дить їхъ и кро́пить свято́ю водою, а дiвча́та тимъ ча́сомъ співа́ють:

33. Скро́плай насъ, ма́типо́нько,
Свяче́ною водою́, —
До́брою до́ленькою.

Пóтімъ уже́ дру́жба, мо́лода́ и дру́жки йду́ть на село́ проха́ти—одъ ха́ти до ха́ти. Дру́жба йде́ тільки до тре́тєї ха́ти и, зоста́вивши тамъ хлібъ,

самъ вертається назадъ. Дружка ходить всюди попереду и каже: »просить молодá благословення«, а самá молодá падає до нігъ и мовить: »просили васъ татунё и мамуня, и я вáшеці прошу́, б́удте ласка́ві, прийдіть на́весілля.« Піддружка носитьъ зъ собою зібрані подарунки, найбільше — прядиво.

У молодого въ суботу після обідь все те робитця, що и въ молодіі, окрічъ розплітання косі. Молодий іде на село безъ вінка, тільки зъ одніми квітками барвінку; зъ нимъ идуть и обидва дружки. Світілька, поки ще що, не має тутъ ніякої роботи. Ні дівчата, ні хлопці не співають у молодого, самі тільки жінки зъ найблизчої рідні.

V.

Поки молоді сповідаються, обідають и виражаються на село просити, одъ молодого и молоді йдуть по дві жінки-свахи, утикавши собі голову галузками зъ барвінку, и, ходючи по всьму селі, напрошують молодіщ до »короваю«, — одні напрошують до молодого, а другі до молоді. И якъ молоді виходять на село просити, тоді збираються молодіці, особливо котрі зъ рідні, — одні до молодого, другі до молоді, кожна маючи при собі подарунки: котра борошно несе, друга хлібъ, а инша кўрку до короваю.

Мати дає їмъ звичайно пшеничної *пнтлєваної* мукі. Вони благословлятьца до старости, потімъ співають:

34. Благослові, Боженьку,

И далі, такъ са́мо, якъ и при вінкоплєтинахъ, окрічъ того́, що тутъ вже кажуть: »короваецъ місити.« Після сії, співають такі:

53. Сварілася пшениченька съ коколємъ на побеньку:

Ой ти, чорипп коколеньку!

Не стій ти на побеньку,

Бо тебе за пліть вергуть,

А зъ мене коровай плєщуть.

36. Голіната мукú сіяла,

А́рїжа росчинїла,

А хороща місила.

Далі росчиняють коровай, співаючи:

37. Ой ліску́, ліску́ на піску́,

Ярая пшениченька у стїжку́.

Ми єї зготуємо,
На коровай спитлюємо.

38. Журілася Марісенька (Івасенько),
Що не має короваю.
Е надіенька въ Бозі,
Е пшениченька въ стобі,
Ми її зготуємо,
На весілля спитлюємо.

39. Війшла мати на подвір'я,
Пробить своїх сусідь до себе:
Мої любі сусідоньки, прийдіть-но до мене,
Бо теперъ гараздъ у мене.
Давъ мї ся Бігъ дождати
Дитятко згодувати,
До добрихъ людей дати.

Въ суботоньку зъ полуденька годіна,
З'їхалася вся Марісина родіна,
Звезла, знесла сімъ кірцівъ муки на коровай.
Мілий Бже, великий нашъ буде коровай.

Ище співають: «сімъ фасокъ масла, сімъ бербениць сиру, сімъ кіпъ яєць.» Місячи, співають:

40. Просі Бга, Марісенько (Івасеньку),
Щобъ Богъ давъ,
Щобъ ті ся коровай вдавъ:
Якъ день білий,
Якъ Богъ мілий,
Якъ яснее соненько,
Що світить въ віконенько.

Потімъ виробляють одінъ хлібъ такий здоровенний, щобъ усю рідню було чимъ обділити, и уквічують ёго якъ паску и нароблюють невеличкихъ калачиківъ довгихъ (гусочки) и круглихъ (коровайчики), тежъ їхъ укрášують, якъ и хлібъ; се вже на подарунокъ самимъ почотнішимъ людямъ въ громаді. Сее роблячи, співають:

41. Поїдемо по-підъ гори
Купувати підпори —
Підпори купувати,
Стоженько підперати.

Передъ тімъ, якъ сажати въ пічъ, кїдають перше въ пічъ дві балабушечки и співають:

42. Коровайная пара
Въ пічъ заглядала,
По припічку грала —
Чи буде нашъ коровай красний?

Сажаячи вь пічъ самий коровай, співають:

43. Нашъ пецъ ⁽¹⁾ тарахбче,
Та чого жъ бо вінъ хоче?
Короваю м'ясного
И дружбоньки красного.

44. Дайте намъ р'уки вмити,
Горілки ся напіти.
Завдали-сте намъ роботу,
Покажіть же намъ охоту.

45. Заходять насъ вісти:
Хотять намъ дати їсти —
Пшеничні калачі
Поставлено на столі.

Тоді садовлять їхъ по-за стілз и дають їмъ чого-небудь тріхы перекусити (сіру съ хлібомъ, або-що), а вони, підживившись, співають:

46. Де староста дівочий?
Покажі свої очі;
Нехай ми знаємъ,
Кого старостовъ звати маємъ.

47. Нашъ староста вд'ався:
Сімъ літ не вмивався —
Взяла го сваха за бороду,
Та завела го во воду,
Піскомъ терла, водовъ мила,
Чересломъ підголила, за столомъ посадила.
Нашъ староста зъ міста,
Їм'у голова зъ тіста,
Зуби зъ петрушки,
Очі зъ чорнушки,
А вь ліцахъ діри,
Повилізали щури.
Голова спіпками виїта,
Борода гонтямъ побита,
А вь голові воші,
А вь бороді м'іші;
Треба грєбінъ купити,
Та воші вибити,
Кот'я зловити,
И м'іші ви́гнати.

Нашъ староста якъ панъ,
На німъ сінній жупанъ,
Личкомъ підперезався,
На всю бід'у при́дався.

(1) Пічъ.

Нашъ староста старенький,
Якъ голубъ синьенький.
А вдарь чоломъ,
А знай соромъ:
Виведи насъ зза столá,
Не чини намъ соромá.

Староста, приймаючи жарти за-любкі, схоплюетця зъ місця, промовляючи: «а прошу́ гречно, а прошу́!» и виводить молодіцъ по одній зза столу, а вони співають:

48. Старості шелягъ дати,
Щобъ насъ вивівъ зъ хати.
Я бимъ му и два дала,
Щобимъ зъ нимъ погуляла.

Тоді вони одна зъ однією, або изъ староостою, погуляють тріхи, скільки е слободного часу; а тимъ часомъ, якъ коровай спікся, виймають ёго и знову співають:

49. Де жъ ти бувавъ, нашъ гостю короваю,
Щобъ ти видавъ, нашъ гостю короваю?
Ой бувавъ же я та въ чистисенькімъ полю,
Ой видавъ же я місяць надъ зорбю.

Молодіці виймуть коровай зъ печі, а дружба становить ёго на столі; тамъ вінъ и лежить, ажъ поки почнуть ёго краяти. Про се скажемо далі.

VI.

Тимъ часомъ и молоді вертаютця зъ села. Підходячи до дому, співають:

50. Прийшла Маріся зъ села
Смутнёнка, не весёла.
Всі двори проходила,
Слізоньки не вроніла,
Ажъ на батеньківъ прийшла,
Та й стала, задумала,
Ревнёнко заплакала:
»Батеньку-голубоньку!
Не гнівайся на мене,
Щомъ ті хлібъ переіла.
Сукнімъ ті походіла,
Въ роботі не вгоділа.

Староста виходить у сени, дружка (а у молодого—дружба) благосло-

вітця до ёго, якъ повóдитця, трічі; потімъ, вступівши въ сїни, співають:

51. Добрий вечіръ, ма́ти,
А зъ сіней до хати!
Чи гара́здъ ми зробили,
Всю ро́дину спросіли,
Блізькую, далёку,
Вели́ку, мале́ньку?

Изъ хати одспівують їмъ сва́хи:

53. Гара́здъ, дете́нко, гара́здъ.
Підешъ на по́сагъ за́разъ.

На хатнёму поро́зі зно́въ благословля́тця трічі до ста́рости, и ввійшовши въ хату, співають дру́жки, або дру́жби:

53. Добрий вечіръ то́му,
Хто е въ ти́мъ до́мѹ:
И ста́ро́му, и ма́ло́му,
И Бо́гові свято́му.

И вітаютьца зо всі́ми, а мо́лода, або мо́лодій, и тутъ ще вклоня́ютьца всі́мъ до самісі́вкі́хъ нігъ.

VII.

Якъ тільки мо́лодій пове́рне зъ села́, за́разъ поси́лає до мо́лодо́ї дру́жбъ своі́хъ изъ подару́нками: ра́нтухъ, ху́стку и два ка́лачики-гу́сочки. Дру́жби, трічі поблагослови́вшиє до ста́рости, йду́ть съ ти́ми подару́нками до мо́лодо́ї, співа́ючи до́рогою:

54. Ві́трець по́віває,
До́щикъ по́крапляє,
Ива́нови да́руночки якъ ма́къ процвіта́ють.
А зъ ру́точки дві кві́точки, —
Будь, се́ло, весе́ло, —
Пода́рунки несе́мо
Одъ па́на мо́лодо́го до па́ні мо́лодо́ї,
Бо ми служе́ньки ё́го.

Особливо жъ співають сі́єї пі́сні, якъ прийдуть на двіръ до мо́лодо́ї. Ста́роста мо́лодо́ї, зачу́вши той го́лосъ, вихо́дить въ сїни до посла́нцівъ, а мо́лода зъ дру́жками и ї́ншими дівча́тами мерщій сідáють за сті́ль. Посла́нці трічі благословля́тця до ста́рости, вхо́дять за нимъ у хату и ві́дають ё́му подару́нки (да́ри), а дівча́та співа́ють за сто́ло́мъ:

55. Черезъ Дуна́й глибо́кий
 Лежи́ть я́виръ ши́рокий;
 Ишо́въ чере́з не́го дру́жбонька.
 Про́сить Бо́га дру́жечка,
 Щобъ дру́жбонька не вто́ну́въ,
 Щобъ подару́ночки́в не згу́бівъ.
 Подару́ночки—рубо́чки,
 За рутяни́й ви́ночки.

Ми́ські сино́чки
 Принеслі́ намъ подару́ночки.
 Подару́нки ви́дайте,
 Са́ми ся си́дайте.

Зпи́д зеле́ної ви́шні,
 Два (три ⁽¹⁾) бо́йрчи́ки ви́йшли.
 Ви́йшли во́ні до ха́ти,
 Не умі́ли ся зві́тати.
 На ла́вці поси́дали,
 Зо́лотомъ осі́йли.

Ту́тички підхо́дять до їх дру́жка и піддру́жка, и сказа́вши: «про́си-
 мо на дівочий ви́ночокъ», беру́ть у їх ша́пки до се́бе за ста́ль, щобъ по-
 пришива́ти до шапо́къ невели́чкі барві́нкові ви́ночки, а въ се́редину тихъ
 ви́ночки́в вшива́етця черво́на биндо́чка (стрі́чечка,) зве́рнута якъ кві́точ-
 ка. При се́му співа́ють:

56. Ні́йкий дру́жбонька, ні́йкий,
 Ма́є кві́точку съ кла́ківъ.
 Дру́жечка ві́дрива́є, ⁽²⁾
 Зо́листу при́шива́є.

Чи́не се́ромъ, дру́жбонько, несе́ромъ,
 Іхати́ безъ по́ла безъ жу́чка,
 Сто́яти въ сві́тлоньці́ безъ шля́чка,
 Безъ рутяно́го ви́ночка? —

Наша́ шва́чка зі Льво́ва
 При́хала учо́ра,
 Привезла́ сі го́лку,
 И ви́точку шо́вку
 При́шива́ти кві́точку
 Зъ зеле́ного барві́ночку,
 Дру́жбові́ на ша́почку.

(¹) Бува́є два, або й три бо́йрчи́ки; бо ча́сомъ пде́ й тре́тій, що зве́тця «пи́сарь»,
 що запи́сує квате́ру для молодого́. На drúгий де́нь, у неде́лю, якъ іду́ть до шлю́бу, вінъ,
 бува́є хорунжи́мъ (про се́ ділі).

(²) Це про ті кві́точкі барві́нкові, що зъ ними дру́жи́ ходи́ли по се́лі про́сити.

Пришивши віночокъ, дръжка за столѣмъ надіває дръжбову шапку и, взявшись у бѣки, робить вихилієи и вигукне, а дівчата співають:

37. Подивися, дръжбонько, на мене:

Не кращий я козакъ відъ тебе?

Я въ твоімъ шлячку-колпачку

Та рутявнимъ віночку,

На свѣтовій лавці

Я въ дръжбовій шапці.

Теперъ я маю волю,

Дръжбонько, надъ тобою.

Шіхо, дръжбонько, шіхо.

Не здурить дръжбоньки тіхо.

Посягни у кишеню,

Витягни грѣшей жменю,

Посипъ на тарелі.

Якъ на білому папері,

Вікупи сі шапку въ мене.

Дбче дръжечка, дбче,

Черевічки відбче —

Дръжба ся поставить,

Черевічки направить.

Для довшої потіхи, дружки звичайно багачько вимагають одъ дружбъ за свої віночки, дръжбі не разъ приходиться велика біда, якъ би то відкрутитись одъ дівчатъ такъ, щобъ и не багачько заплатити и сміху зъ себе не наробити. Тимъ часомъ, якъ дръжка зъ дръжбою змагається (передерає), дівчата співають и добре-таки допікають ёму:

Я на тебе не дивлюся,

До стінї обернуся —

До стінї бченьками,

До дръжбоньки плеченьками.

До Львѣва дръжечка ходила,

За талара шѣвку купила,

За червѣного волочки —

Пришивати квіточкї.

Не кїдай мї трояка:

Я не люблю дворака.

Кипъ мені шестачїска,

Бо я люблю простачїска.

Моя мати не кїтлірочка,

Я не кїтлірчина дочка.

Я кітлівъ не латала,
Щобимъ по гробу брала.

На щбъ ся въ дружби бравъ,
Коли гробшей не мавъ?
Булб пїтї молотїти,
Шїстакá сї заробїти —
Шáпочку вїкупити.

Нашъ пїдружба хорбший,
Пожїчъ дружбї грбшей,
Бо нашъ дружба въ неслáвї,
Їго шáпка въ застáвї.

Вїлїзъ дружба на лїпу,
Потрясае калїту —
Ще три крайцарї мае,
Изъ нїми розмовляє:
Щбъ би зъ нїми зробїти?
Чи шáнку вїкупити?
Чи тютюнó купїти?
Чи горїлки вїпити?
Чи ся оженїти? —

Стоять кóні коло плбта
И прбсять околбта;
Зыли би и солбму, —
Часъ, послáнци, додóму.

Гадáли послї почувáти,
Чимъ ми їхъ бóдемъ годувáти?
Злáпаемъ сову въ стодблї.
Звáримо їмъ въ росблї.
Чимъ ми їмъ бóдемъ солїти?
Чимъ ми їмъ бóдемъ перчїти?
Е мнбго кукблю на пблю,
Е мнбго поленó по селó.
Кукблемъ бóдемъ солїти,
Поленбмъ перчїти.

Дружбамъ полéгшае, якъ повикупляють свої шапки; тоді давай вже вони й собі кпїти зъ дївчáть (глузувáти). Взявши ўгїль, абó *опóнку*, пїшуть нимъ по ббвдурї (кóмїні), абó по свблоку, помїчають квáтэру, де їхъ князь бóде жїти; и тоді їхъ зъ хáти вїженуть. Дружкї зъ дївчáтами спївають:

58. Прихали комїсáрчики,
Зї Львбва писáрчики,
Госпбду записáти,
Де мае корбль стáти,
Корбль-короленько,
Молодїй Їваненько,

На сáмий кінєць староста дає дрі́жбамъ подару́нки одъ молоді́: со-
ро́чку и віно́къ для молодого́, та ще два калáчики-гүсочки на тарі́льці.
Дівча́та співають:

59. Съ хáти, цигáни, съ хáти —
Гóді за насъ брехáти,
Вжé-сте ся набрехáли —
Закім-сте дáри віддáли.

Дрі́жби імъ одспівують:

Ми не цигáни,
Добре-смо замінáли:
За тонéнький рубóчокъ —
Рутя́ний віно́чокъ,
За шовкóву хүсточку —
Вишівáну сорóчку.

Дівча́та зно́ву імъ одспівують:

Що жъ то мi вáші дáри —
Рантү́хи съ діра́ми!
А нáша сорóчка
Съ тонкóго рубóчка,
Съ Түро́къ вивезена,
Шóвкомъ мерéжена,
Га́фтомъ гафтóвана,
Въ тiмъ дóму дарóвана.

Верта́ючись зъ подару́нками молоді́, співають тихъ сáмихъ пісєнь,
що й перше, якъ ишли зъ подару́нками молодого́. Одміна бува́є, звісно,
тiльки въ тiмъ, що споминáють въ піснi тихъ, до кóго вона́ приходитця;
та ще співають и сіє́і:

60. Мiла сорóчка, мiла!
Самá Марíня шiла
А въ новiй свiтлoньцi
При восковiй свiчoньцi —
Бiлими рученькáми,
Чóрними оченькáми, —
Коло́ яснoгo сoнця-вiкoнця,
Для Ивáненькa-мoлoдця.

VIII.

Якъ обмінáють подару́нки, у молодого́ и молоді́ бува́є »пóсагъ« .
Покривáють ослiнь вiвернутимъ кожүхoмъ, на ёмү сiдáють батъ-

ко й ма́ти, коли́ ше жи́ві — то й дідъ и ба́ба, ко́жне дѣржучи по два хлѣби для благословѣння, такъ якъ и тоді, якъ висилали на село́ проха́ти.

Молода́ вихо́дить зъ дру́жбою — бра́томъ изъ ха́ти до комо́ри, або́ тільки до си́ней; дѣвча́та співа́ють:

61. Ой кри́кнули гу́си-лебе́ді на во́ді.—
Ой зоба́чили молоду́ Мари́сю на дво́рі.
Ой го́ді тобі, Мари́ню, гуля́ти,
Ой ча́сь тобі на поса́женьку си́дати.
Ой що́ жъ бо вамъ, гу́си-лебе́ді, до то́го,
До мо́го поса́женьку сла́вного?
Е вь ме́не ба́тенько до то́го,
До мо́го поса́женьку сла́вно́го.

62. Розто́чено, розво́лочено вь комо́рі,
А ще ми́ кра́щій ле́нній обру́си на сто́лі,
Куда́ ми́ йшла́ молода́ Мари́ня на поса́гъ.

Дру́жба вво́дить молоду́ вь ха́ту — дѣвча́та співа́ють:

63. Ой ле́тила зозу́ленька чере́з са́дъ,
Ой клі́кала Мари́сеньку на поса́гъ.
Ой ле́ти ти, зозу́ленько, за го́ру,
Заки́мъ я ся молоде́нькая зберу́,
Сво́му ся ба́тенькові покло́ню.

И тепѣрички тожъ вкло́няетца до ни́гъ, якъ и чере́дъ ви́ходомъ на се́ло; ті са́мі співи заво́дять дѣвча́та, переми́няючи сло́ва такъ, що то мо́лода́ вь дру́гий вже разъ кла́няетца и про́сить благословѣ́ня. Для се́го співа́ють:

Дру́гий разъ, Мари́сенько, дру́гий разъ,
Покло́нися ба́тенькові зо сто разъ, и да́лі якъ VI, 29 піснѣ.

Якъ благословля́ть молоді́хъ усі, хто е вь ха́ті, дру́жба-братъ бере́ молоду́ и обво́дить її три́чі поза сто́ломъ, по лавка́хъ и осло́ні; пі́сля тре́тєго ра́зу садові́ть її за сті́ль, — са́мъ си́да коло не́ї, а по дру́гий бі́къ — дру́жки; и дру́гі дѣвча́та си́дають поза сті́ль и співа́ють:

64. Братъ се́стру за сті́ль веде́,
Веде́ її, веде́, навча́е:
»Се́стро мо́й, ко́са тво́я росче́сана,
Ча́сь тобі на поса́женьку си́дати.
65. Си́ла Мари́ня на поса́женьку,
Якъ на ро́женці кві́тка;
Еі ба́тенько, еі ри́днєнький,
Не мо́же ся на ні́боу нади́вити.

»Маріню жъ мой, дитятко жъ моє,

Тож-есь мі теперъ мила.»

— »Ой мій батеньку, мій голубоньку!

Чи довго я буду така?»

— »Будешъ, дитятко, будешъ,

Якъ у мене будешъ;

А якъ підешъ відъ мене,

Спаде красота съ тебе —

Зъ личенька рум'яного,

Зо стану панінського.»

— »Ой мій батеньку,

Сівий голубоньку!

Ні въ чімъ я ті не вгоділа:

Ні въ роботоньці,

Ні въ походоньці,

Ні въ полію, ні на нівоньці.»

66. Ой славень, славень Маріненъ посагы!

Ой по чімъ же вінъ такъ дуже славень?

По всіхъ віконьцяхъ янгелі сидять,

Янгелі сидять, доленьку судять.

А надо дверьми самъ Господь стоить,

Самъ Господь стоить, книжочку читає,

Книжочку читає, доленьку роздає,

Доленьку роздає, Маріню питає:

»Маріню дитятко, чия ліпша доленька,

Ой чи Божая, чи батенькова?»

— »Ліпша Божая, якъ батенькова:

Батенько дає, та й вимовляє,

А Господь дає, ще й причиняє.»

67. Ой де ся дівъ, де ся подівъ

Марісеньки батенько?

Ой чомъ не ввійде, ой чомъ не ввійде

До новіи світлоньки?

Чомъ не приступить, чомъ не приступить

До тесового стола?

Чомъ не дарує, чомъ не дарує

Марісеньку на посазі?

68. Стань, батеньку, проти мене

Та напийся до мене

Півною півненькою,

Доброю доленькою.

Частъ мені дарувати:

Присудила Божя мати, —

Не великимъ посагомъ,

А щастямъ, здоров'янькомъ.

На столі передь молодію стоїть коровай, тарілка на гріші и горілка, щобъ частувати тїхъ, хто приходить їй дарувати, почавши одъ батька. За батька на пісню свою одсївають самі собі дівчата; а батько, звичайно, за тимъ, що бачить передь собою, ледві може промовляти:

Я повненької не випиваю,
Щастя-долі не вгадаю.
Оббе-сте молоденькі,
Просить Бґа доленьки, —
Чистої Пречистої,
Котра доленьку роздає
Добрую и лихую
На чєлдь молодію.
Стань, матінко, проти мене, и *оамі*.

69. Даруй менє, родинонько,
Зъ вєчера вь суботоньку;
Якъ я ся запоможу,
Оддати ти можу.
Буду ся гараздъ мати, —
Буду ти дякувати.

70. Що-то ми за дорбга
Одъ стблу до порбга?
Родина видоптала,
Мариню дарувала.

71. Скочила Мариня на терепъ,
Махнула хусточковъ напередъ:
Розступіцця, родино,
Най менє дарує чужина,
Не великимъ даромъ-посагомъ,
А щастямъ, здоровьямъ за столомъ.

Парубкамъ, що приходять дарувати, співають:

72. Місяченько ясний,
Андрусенько красний,
Що ввійшовъ до хати
Мариню дарувати.

Ровєсникамъ співають:

73. Горію соненько колує,
Мариню товаришъ дарує
Не великимъ даромъ-посагомъ,
А щастямъ, здоровьямъ за столомъ.

74. Де ся тії поділи,
Що за нами гляділи?
Теперъ не вйдуть до хати
Маріню дарувати.

75. Ой ви, хлопчики маленькі,
Збирайте шеляжки дрібненькі.
Треба Маріні чобітокъ,
Зъ самбого золота підківокъ,
Щоби підківки брешіли,
Попідъ луженьки шуміли.

76. Пийте, молодці, пийте,
Но склянокъ не побійте:
У насъ склянки дорогії —
По чотірі золотії,
А порція по гробшу, —
Пийте, молодці, пробшу.

77. Даровано Марісенку
Ревними (гривніми?) золотими,
Талярими битими.
А ми ревнохъ не знаємъ,
По столі посуваємъ.
Лёжте, полёжте, ревні,
На тімъ тесовімъ столі
Та й на лённимъ обрусі.

Якъ перестануть вже дарувати, тоді дають дівчатамъ-співачкамъ
дѣ-чого попоісти, приміромъ, сѣру съ хлѣбомъ. Дружба дівочий и друж-
ки прислужють їмъ тутички, а вони при сѣму співають собі:

Нашъ дружба ножъ не має, и далі, якъ при вѣнкоплѣти-
нахъ; див. II. 46.

78. Наша дружка підъ свѣлокъ,
Зъїла калачівъ сѣрокъ.
Най ся ніхтѣ не протівить,
Най ся здорова живить.

79. Не боялистеся Бѣга,
Не наїлистеся дѣма,
Сорому не знаєте,
Въ запаскѣ ховаєте!
»Ми люди подорѣжні,
У насъ запаскѣ порѣжні.«

80. Не стійте коло грѣби,
Не заглядайте въ зѣби, —
Ми собі заробили,
Щоби-сьмо ся поживили,

81. Пийте, панянки, пийте,
Та склянóкъ не побійте, *и дóлі, якъ до*
хлопцівъ при посáзі; див. 76.

87. Мíлий Бóже, хóдить гóлубъ по стóлі,
Крíльці вь півцю вмо́чає,
Всі паніночки частує,
Ино Марісеньку минáє,
Бо вже зь паня́нства виста́є,
До старі́хъ людéй приста́є.

Попо́ївши трóхи, зно́ву співа́ють:

83. Було́ щó їсти, пíti,
Ні́кому припрóсити, *и дóлі, якъ при вiнко-*
плéтинахъ; див. 17.

84. Нашъ старóста дівóчий,
Покажі́ свои о́чі,
Нехай ми зна́ємъ,
Когó старóстовъ звáти ма́ємъ.
Старóсті шеля́гъ да́ти,
Щоби́ насъ виві́в зь ха́ти.
Я бимъ му *и два* далá,
Щобимъ зь нимъ погу́ля.

Старóсти схóплюетця *и ка́жучи:* »а про́шú лишéнь, дівча́та, про́шú« ,
вивóдить їх *изза* стóлу; а вони собі дáльше співа́ють:

85. Зза стóлу, паня́нки, зза стóлу,
На Марі́сине подвiр'я!
Давно́ ми вь Марині́ бувáли,
На ё́ї подвiр'ю гу́ляли.

И, погу́лявши трóхи, розі́ходятця по до́мівка́хъ. Такъ са́мо й молодóго
на посáгъ сажáють *и тихъ са́михъ* пісéнь співа́ють, звiсно́ вже — всю́ди
вста́вляючи »Ива́на« *и кiдаючи* те, що хлопцéви не підхóдить; примiромъ,
до малі́хъ хлопчикiвъ вже співа́ють такъ:

86. Гада́йте, хлопці́, гада́йте,
Дрiбни́й шеля́жкiй склада́йте,
Трéба Ива́нэ́ві ко́ни кувáти,
До Марині́ їхати.
Тепéрь нiчeнька темнeнька,
Дорóга слизeнька.
У Марисі́ сковзкíй двiр'ь,
Не втрима́еся вóронъ кiнь.
Щоби́ Ива́ненько са́мотрiмъ,
Зáйхавъ до Марині́ на обiдь.

За столомъ коло молодого зъ одного боку сидять дѣружи, а зъ другого—свѣтилка, свѣхи и дѣвчѣта. При кінці посагу, якъ спѣвачкамъ дають чого-небудь попоіети, свѣтилка особливе пораетця коло дѣвчѣтъ, бо се вже її діло на весіллі у молодого дѣвчѣтамъ годити — тутъ вона імъ голова!

Потімъ беруть свѣхи и лагодять *різку* (хворостину, прутьикъ) на закрашення короваю; для сѣго сплітають її изъ пирѣя, барвінку, вівса, або попросту беруть соснові гілочки и застрѣмлюють їхъ у коровай; на ті різочки звѣрху настрѣмлюють яблука. При сѣму спѣвають:

87. Пішли дружечки на Дунай пирѣячко зберати,
Марісі різочку сплітати:
Ой різко, різко гільчаства,
Щеж-есь до того й хрещѣства!
Берегомъ, берегомъ Дуная приплила,
У Маріні на столі освіла.

Сімъ діло й кінчаєтця въ субѣту.

IX.

Въ неділю рано сходитця рідні й сусіди, що запрошені въ гѣсті,—до молодого ёго рідні й сусіди, до молоді — її. У молодого, свѣхи прицепляють ёму вінокъ до шапки, и якъ усѣ гѣтѣве до вихѣду, свѣхи спѣвають:

88. Собенько сходить та й грає,
Іванѣ коника сідлає.
Ёго ся батенько питає:
»Де жъ ти ся, сїну, зберѣєшь?»
— »До людѣй, батеньку, до людѣй:
Я сі тамъ дівоньку полюбівъ,
Котру мі Господъ присудівъ.»

Батько й мати сїдають на ослоні съ хлѣбомъ, починаєтця благословѣння або поклѣни такі самі, якъ передъ *посагомъ* и передъ тимъ, якъ вихѣдять на село прохати. Стѣрѣста промовляє своїмъ звичайнимъ способомъ, додаючи въ кінці: »благословіть ёго, и въ щасливу годину зидь рутяного вінка виправіть підъ царський вінець.» Свѣхи и дѣвчѣта підъ часъ трѣтѣго поклѣну и до кінця поклѣнівъ спѣвають:

Трѣтій разъ, трѣтій разъ,
Поклоніся, Івасеньку, своєму батенькові зо сто разъ, и далі.

Все такъ самісінько, якъ и передъ паданнямъ до нігъ (*див. IV, 28* и *далі, тежъ VIII, 63*).

Поклонившись усімъ, хто є въ хаті, виходять на двіръ, роблючи все те саме, якъ и виходивши на село (*див. IV, 31* и *далі*): такъ саме мати и водою святою скроплює; навнісся дає вона молодому два хліби підъ паху, и йдуть до молоді, коли близько; а коли треба їхати, то іде молодий зъ друзьбами вѣрхи, поцѣреду, а останні за ними на возахъ, або на санкахъ. Поцѣреду усього того поїзду (походу), іде гáрний парубокъ зъ «весільною короговою», то бачъ, съ червоною хусткою, причепленою до віхй, — відъ того вінъ и звѣтця «хорунжий». Хлопця до сего підбірають гáрного, бо коли й музики ідуть, то вінъ не одинъ разъ зіскочить съ коня, погуляє собі, и знову на коня, и знову погуляє — по своїй вдачі й охоті.

Поки ідуть до молоді, світілька й свáхи співають:

89. Ой попідъ лісо́къ, лісо́къ бітая доріженька,
Кудá їхавъ Іва́нє молоденький.
Є́му́ кали́на доро́гу заступі́ла.
Війми́въ ша́бельку, взя́въ кали́ну рубáти,
Кали́на ста́ла до не́го промовля́ти:
»То не для те́бе кали́на поса́жена,
Іно́ для те́бе Мари́ня на́ряджена.«

Якъ ста́нуть поїзжа́не уже въ молоді́ на дво́рі, то дру́жки въ хаті́ зъ дівча́тами, сі́вши зъ молоді́ю за сто́ломъ, співа́ють їмъ коло поро́гу, на́че на приві́тання:

90. Ой зя́ть на́мъ ся сте́лить
По подві́рю хме́лємъ,
По сі́няхъ васи́лькомъ,
По хаті́ барві́нкомъ,
А за сто́ломъ, сто́ломъ —
Сиве́нькимъ соко́ломъ.

Въ той часъ́ благослови́тця дру́жба до ста́рости, а ста́роста молоді́го — до ста́рости молоді́, и всі́ вхо́дять у ха́ту; свáхи співа́ють:

91. Не ба́вте насъ, не ба́вте,
Ху́тко виправля́йте —
Do kościoła świętego,
Do stanu małżeńskiego.

Дівча́та співа́ють:

92. А въ не́дільку ра́но
Мо́ре ся розі́грало.
Не мо́ре жъ то гра́є,
А Мари́ня потопа́є.

Маріяна потопіє —
 Батьєнка приликає:
 »Батьєнку-голубоньку!
 Не дай мі загинути,
 Вь тїмь Дунію потонути.«
 —»Не хотїла-сь я слухати,
 Не буду тя ратувати.«

Свѣхи одспівують:

Не бавте насъ, не бавте, и далі, якъ 91.

Дівчата далі:

А вь неділеньку рѣно
 и далі, якъ 92, прикладаючи пісню до матінки.

Свѣхи одспівують:

Не бавте насъ, не бавте, и далі, якъ 91.

Потімь ужé застѣлюють ослінь вївернутимъ кужухомъ; дівчата зъ молодію и дружками виходять изза столу насередъ хати; а батько й мати сїдають до благословення по третѣму разу. Молодій и молодѣ разомъ кланяютця—вїнъ одному, а вона другому по черзі (якъ показано вь 88). Після поклонївъ, молодѣ, склавши уподовжъ велику хустку, затикає її молодому за поясъ, що вїсєть вона у ёго ажъ до землі, на́че кїнець великого пояса; и виходять ужé тоді на двіръ, придѣржуючись тихъ сѣмихъ церемонїй, якъ и виходивши на село (*дивись* 88); мати дає молодій два хлїби (молодій має свої буханці при собі, *див.* 88), обкропляє їхъ водою — и їдуть вони до цѣркви, сїваючи дорогою:

93. Вїй, вїтре, дорогою
 За нашою молодію, —
 Розвїй її кбсу рбсу
 По червонїмъ поясу
 До одного волоска —
 Нехай пїде поголбска,
 Що була панїночка.

Не дійшовши трѣхи до цѣркви, сївають:

94. Ой коні, коні воронїй,
 Чи чуетея вь сїлі?
 Чи вїтягнете насъ пїдъ гору,
 Пїдъ тую крутїю —
 Пїдъ тую цѣрковцю святїю?
 А вь тїй цѣркві святїй Спасъ.
 Ой попе, попе, батьку нашъ,
 Отвори цѣрковъ протївъ насъ
 И звїнчай, звїнчай двѣ дїтї змежи насъ.

Прийшовши до цёркви, молодий и молода́ оддають свої хліби, якъ шлюбний принось; а після шлюбу, якъ весілля знову зберётця до повороту, сва́хи и дру́гі співають:

95. Дякуймо попенькові,
Якъ рідному ба́тькові,
Що намъ шлюбъ давъ
И немного́ відъ насъ взявъ —
Півтора́ золотого
Одъ на́шого молодого́.

Доро́гою співають:

96. Сія́ла зоронька, сія́ла,
Съ кимъ ти, Мари́ню, слю́бъ бра́ла?

Дру́жки съ парубо́цтвомъ одспівають:

Съ тобою́, Ива́ню, съ тобою́,
Якъ зъ ясно́ю зорію́.

Зно́ву сва́хи:

По чімъ ти мя, Мари́сенко, пізна́ла,
Шо-сь мене́ зорію́ назва́ла?

Дівча́та:

По мові́, Ива́ню, по мові́;
Черво́на ша́почка на то́бі, —
Черво́на ша́почка, якъ о́гень,
Чорні́ оченька́, якъ те́рень.

Усі́ весі́льні:

97. Впаде́ я ла́стівкою
Передъ своє́въ ма́тінкою:
»Ой ма́тінко мо́й,
Вже́ жъ бо я не тво́й —
Ой вже́ жъ бо я то́го па́на,
Що я зъ нимъ присяга́ла.«

98. Ра́дуйся, ма́тінонько,
Взяло́ шлюбъ дитя́тонько,
Якъ едно́, такъ друго́е,
Вже́ж-то тво́й обо́е.
»Тоді́ емь ся ра́дувала,
Якъ емь ты го́дувала;
Тепе́рь ся велича́ю,
Бо дво́е діте́й ма́ю.«

99. Вийди́, ма́тінко, звіта́йся,
Своє́го дитя́тка спита́йся:
Де твоє́ дитя́тко бува́ло?
Підъ ца́рськимъ вінце́м сто́яло,
Съ хоро́шимъ Ива́немъ шлюбъ бра́ло.

Весілля йде до молоді; на подвір'ї вь неї співають:

100. Ой о святімъ Дусі
Війди, матінко, вь кожусі:
Який кожухъ мохнатий,
Такий твій зять багатий.

Мати вийде на порігъ, одягнена вь вивернутий кожухъ, и підносить зятеві вь чарці воду, наче бь то горілку, а свахи співають:

101. Не пий, зятуню, першої півноньки:
Першая півнонька — велика зрадонька.

Зять не п'є, а виливає її позадь себе; мати знову наливає ёму води и підносить; свахи зновъ співають:

- Не пий, зятуню, другої півноньки.
Другая півнонька — лихая доленька.

Зять и тієї не п'є, а виливає позадь себе; нависелі мати наливає вже спржнєї горілки, випиває сама, и зновъ наливши, підносить зятеві; свахи співають:

- Ой пий, зятуню, третюю півноньку:
Третая півнонька — добрая доленька.

Молодий п'є до молоді, та—до дружки, и такъ далі усе весілля передъ порогомъ вище по чарці, поблагословляючи и входять у хату; тамъ привітають всі и поздоровкають, и незабаромъ молодий зь своїми одходить до себе на обідъ, а молоді зь своїми у себе обідає.

X.

Увечері йде молодий до молоді съ короваємъ. Коровай накривають *рантухомъ* такъ, щобъ різка зь яблуками стриміла на версі, и дають дружбі на плечі; молодий бере зь собою пляшку горілки вь кишенью, а свахи набирають калачиків - гусочокъ вь *кобелі* (торбінки), скільки спроможуть, и такъ увесь весільний причётъ молодого рушає до молоді, співаючи:

102. Ой ти, Іваню, відважний козаче!
Де ся виберашь вь дорóгу по-ночі?
Ой де жь ти будешь нóченьку почувати?
Ой де жь ти будешь вечéрю вечéрати?
Ой маю жь бо я надéньку вь Бóзі,

Ой маю жъ бо я тѣстенъка при доробі.
 Ой тамъ я буду ноченьку почувати.
 Ой тамъ я буду вечерю вечеряти,
 Ой тамъ я буду розмову розмовляти.

Те жъ співають, прикладуючи до тѣщі; и такъ черезъ усю дорóгу. У молодóї парубкí виглядають ёго и загорóжують ёму на ўлиці, де можна, дорóгу накрітими стілець, на котрímъ положені два хлѣби й сіль. Съ тими парубками буває при сѣму ділі й старóста и хто е найвеселіший. Молодйй, підійшовши до тѣї застáви, зупиняєтця и частує всіхъ горілкою. Свахи дають гусочокъ закусити, співають:

103 Ой грѣбля, грѣбля велика,
 Ой туча, туча глибока!
 Ой пускай, пускай до хати,
 Не дай намъ стоити,
 Бо нашъ короваєць великий,
 Не може дръжба втримати.

Тоді приймають зъ дорóги стілець; старóста молодóго благословитця до старóсти молодóї, — и причетъ рушає далі, співають:

Ой ти, Іваню, одважний козаче, якъ 102.

Тимъ часомъ у молодóї въ хаті дівчáта посідали зъ молодóю за столомъ: молодá посередини, коло неї по однімъ бóці братъ її — дръжба, а по дрóгому — друккй. Якъ опинитця молодйй зъ своїмъ весіллямъ коло порога, дівчáта починають въ хаті співати:

104. Ой стукнули кóвані кóні на двóрі,
 Ой сховай мене, мій батеньку, въ комóрі.
 »Не помóже, мое дитятко, комóра,
 Бо обступили кóвані кóні довкóла.«

Изнóву співають дівчáта тежъ сáме й до мáтері. Тимъ часомъ весілля молодóго увіходить вже въ хату, — дівчáта співають:

105. Ой братчику-реміснику!
 Сідай собі на стóлку,
 Сідай, рубай, сестрі не дай.
 Не дай еї за грішъ, за два:
 Вона въ тебе сестра ладна.
 Не дай еї й за чотірі,
 Бо будуть ся съ тебе кшліи.

Отóжъ, якъ бáтько й мáти скажуть, що нічого не помóже, якъ сховатись до комóри, тоді дръжба-братъ вже сілою обороняє сестру; для сѣ-

го він має зроблену з пати́ка (пáлиці) ша́блю и через сті́ль вима́хує тією ша́блею, не даю́чи молодóму підступáти бли́зче; а ё́го сва́хи співають:

106. Будь, бра́тчику, ласка́въ,
Липа́ємъ ті застáвъ:
Кóника воро́ного,
Ива́ня молодóго.

Дівча́та підхо́плюють пі́сню и почина́ють:

107. Ой чо́го прийшо́въ? — По дівку.
А ма́єшь же горі́лку?
Ма́єшь же му́зики гра́йниі?
Ма́єшь же сва́шоньки спі́вниі?
Ма́єшь же старос́ті мо́вниі?
Ма́єшь же дру́жбоньку скаку́на,
Щоби́ ся не набра́въ соро́ма?

Сва́хи одспі́вають їмъ:

Ми прийшлі́ по дівку. —

и далі́ тими́ жь слова́ми, одка́зуючи, що вь і́хъ все те е. Тоді́ дру́жба-братъ и молоді́й зь свої́ми дру́жбами почина́ють змага́тись. Дру́жба-братъ звича́йно ма́є зь собо́ю пля́шку сь черво́нимъ бу́ряковимъ *борщомъ* и відка́зує, що ё́му не трéба горі́лки молодóго, бо самъ вінъ ма́є вино́, що вінъ обі́йдетця и безъ бесі́ди зь ста́ростою, бо на те у ё́го е письмó й кни́ги, и усé такé одпові́дає при́кладно, я́къ хло́нець уда́тний. Молоді́й, одмага́ючись відъ ё́го, все стано́вить на тарі́лку дві́ гýсочки и ко́жний разъ все бі́льше гро́шей встро́мляє рядко́мъ вь ті́ гýсочки. Такъ измага́ютця до́ти, ажъ по́ки одна́ сторо́на не пересі́лить дру́гої весе́лішою бесі́дою. Тре́ба такъ, щобъ молоді́й пересі́ливъ бра́та-дру́жбу свої́ми грі́шми, — тоді́ той, узя́вши тарі́лку зь гýсочками и гро́шима, ви́пивши одъ молодóго ча́рку горі́лки и поча́стувáвши ё́го ча́ркою сво́го борщ́у, через сті́ль стри́бає одъ молодóї насере́дъ ха́ти. Дівча́та, ба́чучи, що вже оста́нна наді́я на оборо́ну дівки пропа́ла, уті́кають и собі́ зза сто́лу, и ки́дають тамъ одну́ тільки молоду́ зь дру́жками. Тоді́ беру́ть дру́жби молодóго и прова́дять ё́го трі́чі по ла́вахъ круго́мъ сто́лу; по трет́ему раз́у молоді́й зупни́єтця коло́ молодóї, а вона́ че́й-би (ні́би) одъ вели́кого стра́ху де́ржитця за сті́ль; молоді́й одривáє її одъ сто́лу, ці́лує и садові́тця самъ коло́ не́ї. Симъ и кінча́єтця послі́дне ё́го взят́тя собі́ молодóї; сва́хи садові́тця по за столóмъ зь оста́ннімъ весе́ллямъ молодóго. Якъ усé те ро́битця, дівча́та співають:

108. Татáринъ братъ, Татáринъ,
Продавъ сестру за тáляръ, —
Пугачі надлетіли,
Гáлоньки розігна́ли,
Самі ся посіда́ли.

А сва́хи співа́ють:

109. Любая на́ша зго́да,
Що ся не ста́ла приго́да.
Ра́зомъ-сьмо посіда́ли,
Любе́зно ся звіта́ли.

110. Захо́дять нась вісти,
Шо на́мъ да́дуть істи.
Пшенші́нні калачі,
Поста́влено на столі.

И спра́вді тутъ да́ють тимъ, що при́йшли, де-чо́го пере́хопіти. Пі́сля
пере́куски, сва́хи співа́ють:

111. Вийди, дру́жбонько, на подвіре́нько,
Подиві́ся на со́ненько,
Чи ча́сь да́ри розда́вати,
Корові́ємъ обді́ляти? —

Ді́вча́та зъ рідне́ю молоді́ одспі́вують:

112. Запряга́ли-сьмо тели́цю,
Ора́ли на пше́ницю
По го́рі, по до́ліні,
Щоби бу́ло всі́й роді́ні,
Щоби ве́сь рідъ обді́ляти,
И ні́кого не гні́віти.

113. Ой на́сь ро́ду мно́го,
Не ста́не для ко́жного,
Е в́ь на́сь ко́му бра́ти,
Нема́є що́ дава́ти.

Сва́хи молодóго собі одспі́вують:

114. Да́йте на́мъ мі́ри,
Ко́лі не да́сте ві́ри;
Я́къ бу́демъ мі́рити,
То бу́демъ ві́рити.

Весі́льні го́сті молоді́ співа́ють:

- Післа́ли-сьмо вчо́ра
По мі́ру до Льво́ва,
То́каря не за́стали
И мі́ри не діста́ли.

Тоді дружба благословитця до старости и починає краяти коровай на шматки, щоб нимъ було обділити весь рідъ молоді; обділити короваємъ добрихъ знайомихъ и сусідівъ — се вже старостине діло. А тимъ, кого тутъ немає, зоставляють їхъ долю, щобъ опісля віддати. Свѣхи співають:

115. Нашъ когутъ чорнокрилий,
Нашъ дружбонька чорнобривий,
Не жаль єму дати
Галача вкрайти.

Весільні гості молоді одспівують:

116. Вашъ дружба коровай крає,
Семеро дітей має;
Збіглися діти съ торбами,
Весь коровай забрали.

117. Попеклі свѣхи гуски,
Зъ гречаної луски —
Роду не обділили,
Самаи ся поживили.

Свѣхи собі одспівують імъ:

118. Вибачай, роденьку, ласкаво,
Що намъ гусокъ не стало,
Гуси волі захтіли.
На Дунай полетіли.

Якъ розділять коровай та гусочки, тоді дають вечєрати; після вечєрі молодіжъ гуляє собі, а молоді шукає, де бь добре сховатись, щобъ її довго не знайшли, якъ прийдуть удєсвіта *рантухомъ* її накривати и до молодого брати.

XI.

Якъ парубєцтво и дівчата гараздъ нагуляютьца и поросходятца до-дому, тоді молодого весілля збіраєтца й собі до-дому. Вони беруть изъ собою й молоді; для сєго шукають її и, знайшовши, садовлять за стіль; коло неї сидають зъ одного бєку обидві дружки, а зъ другого и дальше кругъ столу — свѣхи. Дружки здїймають зъ молоді вїнокъ, стрічки, то бачъ — дівоче убрання, співаючи:

119. Вибивай, мати, клинці,
Де висіли перстїньці.
Вибивай и кїлєчки,
Де висіли бандочки.

Се остання вже помічъ и прислуга молодій дружбѣ, — за те причепляе їмъ молодѣ по стрічці на голову на не забудь и одираву, — а свѣхи співають:

121. До-дому, дружечкі, до-дому,
Парити свіннямъ солѣму.

Дружки одспівують:

А ми вже попарили,
И свѣхамъ zostавили.

121. Варіла дружечка періжкі,
Защипувала їхъ въ три ріжки;
Не зъ самого сіру, а зъ пшонѣ,
Приступіся, дружбонько, до столѣ.
Жаль би ми бувъ, дружбонько, на тебе,
Щобъ я не мала даруночку відъ тебе.

Дружба, підійшовши до столу, встромляє въ гусочку скільки-небудь грошей и подає друзці на тарільці на не забудь, а піддружба тежъ робить для піддружки. Дружба вишє чарку до дружки, дружка — до піддружки, а сей до піддружки, и заразъ вискакують дружки одъ молоді черезъ стілъ насередъ хати и співають:

122. Свѣчили дружечкі зза столѣ,
Бувай намъ, Мариню, здорова.
На тобі хусточка и чіпєць,
А для насъ біндочки підъ вінець.

Заразъ же й свѣхи співають:

123. Дай, матінко, покрітенько
На своє дятітенько.

Мати виймає рантухъ, дає дружбамъ, а ті, взявши рантухъ за кінці, трѣхи погуляють зъ нимъ по хаті, потімъ закидають ёго на молоду за столѣмъ; свѣхи обгѣрнуть її рантухомъ и співають:

124. Тоне віночокъ, тоне,
Пліне віночокъ, пліне.
Віночокъ на Дунаю,
А рубѣчокъ близько краю.

Надівши шапку молодого на молоду, виходять зъ нею изза столу, співаючи:

125. Злапавъ сі Іванѣ пташину —
Любу, милу, красную,
Зъ рѣчоньками, зъ ноженьками,
Съ чѣрними бченьками.
До дому, дружечкі, до дому —

и далі, якъ вище показано въ 120 пісні: а друзки, віддаючи жарты, співають:

Не сама жъ я ту прийшла;
Не сама я відсі піду:
Возьміть скрипки, цимбали —
Заведіть мя до мамі,
Дайте й конівочку п'ива,
Щобъ мені мати не біла.

Тутъ усе весілля зъ музиками випроводжує їхъ за ворота; тамъ, чісно попрощавшись, друзки йдуть до-дому, а весілля ще повертає до хати. Въ хаті батько й мати сидять на ослоні; молоді, попрощавшись изъ ними, зъ весіллямъ молодого йде до його хати. Свяхи співають:

126. Остатне кланієнько,
На віки мешканенько.

Рідня молоді співає:

127. Пам'ятай, Піваненьку,
Даємъ ті Марініньку.
Щобъ не були вікномъ двері,
Щобъ не лягла безъ вечері;
А якъ буде зімна роса,
Щобъ не ходила боса.

Свяхи молодого співають:

128. Загортай, мати, жарь,
За доньковъ великий жалъ.
Закидай спрі дрова,
Бувай, мати, здорова!

129. Сідай, Марінію, зъ нами
На малевані сани,
У насъ гори золотії,
У насъ ріки медяніі,
У насъ верби — грушки рбдять,
У насъ дівки въ злоті ходять.

Дорогою співають:

130. Отвори, мати, ліску —
Ведемо ті невістку.
Отвори, мати, скріню —
Ведемо ті господіню:
До комори клішницю,
До мукі розфійницю.
Отверай, мати, хату,

Ведемо ті пелехату:
 Вона вь пецю не розпалить,
 Бо сі брови осмалить;
 Вона тіста не замісить,
 Бо їй зь носа сѣмпель вісить;
 Вона корови не відоить,
 Бо ся хвоста бѣить;
 Вона не піде вь поле,
 Бо тамъ вь ноги коле;
 Вона хати не замете,
 Бо їй гірко ся зігнути, и все такѣ.

Хоть о святимъ дусі, и далі.

Усе такъ сѣме, якъ и тоді, якъ мати після шлюбу приймала вь сѣбе весілля молодѣї (*дивись вь 100 піснї.*)

Мати молодого стрічає невістку на порозі, одягнена вь вівернутий кожухъ, а свѣхи ті слова вь пісні, що: «Який кожухъ твій мохнатий, такий твій зять багатий», зміняють такічки:

Яка вѣвна мохната,
 Така невістка багата.

Мати подає воді напийтись, и усѣ останнє робить такъ, якъ мати молодѣї робила після шлюбу молодому (*дивись вь 101*).

За-для гостей дають мерщій пообідать; після обіда спровожують обохъ молодихъ вь комѣру на ліжницю, котру друзби стараються зробити якъ тільки можна недогідну. щобъ погано було лежати: підкадують підъ солѣму то калачі, то йнше, щобъ молодимъ добре мѣлило. Свѣхи, проважючи їхъ до комѣри, співають:

131. Підє Марїня до лѣжа —
 За нею мати Бѣжа.
 Дає єї коруночку
 На єї головочку.

Йдучи до комѣри, друзба благословитця до старости, а якъ ввійдуть у комѣру, то кажутъ, щобъ молодѣ зняла чѣботи молодому. Молодий повиненъ вь обохъ чѣботяхъ мати грѣші, атѣ скажутъ, щобъ молодѣ біла єго халявами по ногахъ за те, що чѣботи єму стягала; потімъ, пореготавши сь того, зоставляють їхъ удвохъ вь комѣрі, зачинивши двѣрі, а самі йдуть у хату гуляти. Трохи згодомъ випускають молодятъ изъ комѣри, проважють до хати и приказують, щобъ молодѣ замелѣ хату. Якъ стане молодѣ замітати, то весіельні гості чинять їй розні жарты и розносять сміття зъ одного кутка вь другий; вона мусить теріти їмъ, показу-

хочуть жартувати; навпісля, якъ вже замете хату, надівають на неї очіпокъ и одираважують до *виводу* (на вводи́ни) съ подарунками до по́па, звичайно зъ невеличкимъ короваємъ и кърною; після виводу ходять съ такими жъ самими подарунками по всіхъ тихъ, кому хочуть честь віддати. Всюди ходячи, співають однієї:

132. Съ подарунками йдемо,
Подарунки несе́мо,
Житній, чи пшени́шний.
Щоби були вели́чній.

На остатокъ несе́ молодий зъ дру́жбами подаруно́къ ба́тькові й ма́тері молоді́, що зранку не ішли зъ дочкою, а зостава́лись до́ма зъ своєю ріднею й гостя́ми. Молодий підно́сить їмъ пече́ну кърку и по дві гусочки-ка́лачики, покла́вши все те на тарілку; кърка га́рно ўбрана ка́ліною й барві́нкомъ и такъ пе́чена, щобъ голова въ неї стирча́ла, якъ у живо́ї, та ще ту го́лову й позоло́ткою обзо́лочують. Якъ при́дуть съ тимъ подару́нкомъ, рідні молоді́ співа́є:

133. Добра́я го́динонька на́стала,
Що Ма́рісе́нька по ба́тенька піс́лала
Чоти́рі ко́ні, пя́тий ві́зъ,
Ше́стого ві́зничого, щобъ при́візъ.

Ту́тки молодий зауро́шує ба́тька й ма́тірь молоді́ до се́бе. Ма́ти, узя́вши ту кърку, ділять її на шма́точки, щобъ ста́ло усій її рідні и го́стямъ; ззі́вши все ра́зомъ изъ гусочка́ми, співають:

134. При́вїсь на́мъ зя́ть кърку,
Поса́дивши на банду́рку.
Поса́дивъ вінъ її му́дре —
Купри́комъ на полу́дне.

XII.

Недо́вго га́явшись, всі збіра́ються до молодого́ съ *предана́ми*. Вранці, якъ молодий одхо́дивъ зъ своїмъ весі́ллямъ и молоді́ю до се́бе, ёго́ весі́льні го́сті позбіра́ли, хто що де мі́гъ зірва́ти, хто те́рлицю, кужі́ль, верте́на, хто горі́шки, миски, ложки, дру́жби взяли зъ собою́ поду́шки и по́сті́ль молоді́, а са́мого найгла́внішого для *поса́гу*, скрі́ні, не бра́ли. Те́перички жъ ба́тько й ма́ти зъ свої́ми гостя́ми беру́ть и скрі́ю на ві́зъ, кла́дуть на скрі́ню коро́вай и приста́вляють до все́го того́ дру́жбу дівочо́-

го, щоб усе довів обережно. На другий віз сидять батько й мати, ще хто-небудь, такічки й всі забираютьця, співаючи:

135. Слідомъ, матінко, слідомъ —

А со пшенишнимъ хлібомъ.

Кудá на́ша перепелонька,

Що зъ на́ми іла, пи́ла,

Що зъ на́ми говори́ла,

До світа полеті́ла?

Будемо по голосочку

Пізнавати Мариночку.

Коби́ Мари́ня зна́ла,

Що їй ба́тенько іде;

Ста́вила би мо́сти

Съ зо́лотої трости —

Ба́тенька пере́вести,

Ма́тинку пере́нести.

Якъ дознаютьця у молодого в хаті, що вже ідуть съ *преданами*, під-дружба мерщій одагається, якъ молода, и вибігає на двір вітатись изъ батькомъ и матірью — падає на зємлю, неначе бь то но́ги цілува́ти, а тимъ часомъ хапає кожного за но́ги и звáлює, ко́го тільки змо́же. Сміху съ тихъ жа́ртівъ бува́є, сміху! а тимъ часомъ ро́дина молоді співа́є:

136. Ой не на́ше то діло,

Що до насъ тутъ прибі́гло.

Покажіть намъ на́ше —

На́ше зо́лотé пта́ше,

Що зъ на́ми іло, пи́ло,

До світа полеті́ло.

Після жа́ртівъ приходить вже спра́жня молода́, вь очіпку вже, вітаєтця зъ батькомъ-матірью й ро́диною, и обидві ро́дині, вітаючись, вхо́дять у хату. Гостей садовлять за сті́л; ма́ти молоді ви́ймає пля́шку, уквічану барвінкомъ та калиною, и ча́стує ве́іхъ. По́тімъ даю́ть заку́сити. Якъ заку́сять, обділяють ро́дину молодого коро́ваємъ, ро́блячи й співа́ючи те са́ме, якъ у неді́лю ввече́рі на коро́ві молодого у молоді́ (див. п. 111-118.) Обді́ливши коро́ваємъ, вече́рають. Ра́но у ві́второ́кь одправля́ють дру́жобъ и сві́тилку, котрі́й молода́ то́жъ да́рує стрі́чку, и все ве́сілля розъ-і́зжаєтця.

Ко́ли молодий — удо́вєць, а́бо молода́ — удо́ва, то при тако́му ве́сіллі вдовце́ві и вдові не ро́блять ні́якого, о́собливого *за́ходу*, а тільки од-но́му то́му, хто вь пе́рший разъ ма́є ви́нчатись. Якъ беру́тця зъ удо́вою, то́ ве́сілля бува́є зовсе́мъ безъ у́сякого *за́ходу*.

Коли молодий, або молода — сирота, то місце батька й матері у їх заступає хто найближчий йому изь родини. Тимъ-то вже що й пісні які, буває треба співати по закону, переміняюця на сирітські; отъ приміромъ, замість 29 пісні, співають уже такъ:

Кому жъ ти ся, Марисенько, кланяешъ,
 Коли свого батенька (матеньки) не маєшъ?
 Зацвіла въ лузі калина,
 Е въ мене батенько (матенька) — чужина.
 Поклонюся чужому, —
 Буде ми ся здавати, що свому.

Замісто 65, співають такої:

Знати галоньку
 По літалоньку —
 Що тихенько літає:
 Знати Мариню, що сиротонька,
 Бо батенька не має.
 Пішли я ворону
 Въ чужу сторону,
 По свою родиноньку,
 А соколонька —
 По свого батенька
 Въ сиріу земленьку.
 Ворона летить,
 Вістоньку несє:
 Іде родина, іде!
 А сокіл летить,
 Вістоньку несє:
 Не буде батенько, не буде!
 »Радъ би я вітати,
 Та й привідъ дати
 Своєму дитяточку, —
 Сиріа земленька
 Заступила оченька,
 Прилягла ми ручку.

А виїзжаючи до шлюбу, співають такої:

Отворітця, ворота,
 Іде до шлюбу сирота.
 Еї серденько ся здригає,
 Що свого батенька не має.
 Клікнули ангелі въ небі,
 Збудили батенька у гробі.
 Ой встань, батеньку, до сїду —
 Твоє дитятко іде до шлюбу.